

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Verschijnt elke Zondag

Abonnementsprijs : 400 fr. per jaar

Postcheckrekening N^o 3185.22

Beheer en Redactie : Mr René VICTOR, Justitiestraat, 21, Antwerpen

TERUG NAAR EEN NATURRECHT ?

Rede uitgesproken door Mr Jaak VAN WAEG, op 16 Januari 1954, op de plechtige openingszitting van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie van Brussel.

Precies een jaar geleden werd hier, aansluitend bij een openingsrede die de vraag van een aftakeling van het eigendomsrecht behandelde, op het einde van uw antwoord, Mijnheer de Voorzitter, gezegd : « Voor hen die mochten geloven dat dergelijke dissertaties buiten het veld van het positieve recht liggen, zou ik willen verwijzen naar de studie van Gény over de onontbeerlijkheid van een minimum aan natuurrecht voor de wetenschappelijke bevruchting van alle positieve rechtsverschijnselen. »

Hoe zou ik de verleiding kunnen weerstaan de rechtmatigheid en de voorwaarden van een dergelijke geesteshouding nader te onderzoeken? Het is verbazend te zien hoe de rechtmatigheid telkens en telkens weer deze laatste jaren in vergaderingen zoals deze bevestigd of verondersteld wordt (1). Ja, een positief antwoord is als het ware reeds medegegeven in zekere recente wettelijke oplossingen.

De soldaat van gisteren of van morgen, die bepaalde bevelen van zijn officieren letterlijk uitvoert, riskeert, althans indien het wapengeluk niet langs zijn zijde ligt, als oorlogsmisdadiger berecht en gevonnisd te worden. En dit volgens wetten van een vreemd land, die hij niet kende en niet behoefde te kennen, en voor dewelke ook het rechtmatig gegeven bevel geen volledige rechtvaardigingsgrond vormt. Onbegrijpelijk vertrappelen van algemeen aanvaarde beginselen, of teruggrijpen naar dieper liggende principes? Misschien de twee, in een onhandig pogen, dat in de haast van een koortsachtige tijd maar half doordacht en gebrekkelijk uitgevoerd werd? Of wellicht ongelegen beroep op een natuurrecht dat geldt boven en tegen een bepaald positief recht, of een overheidsbevel, alleen maar om de flater te herstellen niet vooraf, tijdig en internationaal, wel-omschreven normen bepaald te hebben?

Eén ding is zeker : bij deze en dergelijke voorbeelden, maar hier op een zeer klemmende wijze, wordt met één slag de vraag liefst op zijn scherpst gesteld, en wellicht opgelost op een wijze die meer op een gezond rechtsaanvoelen dan op een doordachte behandeling wijst.

Want men kan volkomen terecht een zekere gradatie in de vragen zien : liggen er aan de basis van ons recht algemene, onveranderlijke beginselen? Althans als een norm, een behoren, waarnaar de positieve wet zich dient te richten? Zijn deze geschikt om als rechtsregel gewoon opgenomen, ik zou zeggen overgeschreven te worden in enige wet? Zijn ze misschien voldoende bepaald om, uitgewerkt, bijna een wetboek te vullen? Kunnen zij dienen om, als er een leemte in een rechtssysteem is, deze te vullen? Of zijn deze regelen zo dwingend dat zij gelden niet alleen als een te eerbiedigen norm voor de wetgever, maar voor elk der rechtsgenoten? Zodanig zelfs dat zij opwegen tegen een uitdrukkelijk bevel, tegen bepaalde positieve voorschriften? Het is nu precies deze laatste, de delicaatste vraag die naar voren gerukt wordt door het aangehaalde voorbeeld, en volmondig met ja beantwoord wordt.

Indien zij als moeilijker voorkomt, dan spreekt het toch vanzelf dat de andere de eerste en fundamentele zijn. Het is trouwens de vraagstelling in haar geheel die zowel het Griekse en het Romeinse als het Middeleeuwse rechtsphilosophisch denken beheerst heeft.

* * *

Het ligt natuurlijk niet in mijn bedoeling U een heel historisch overzicht te geven van dit rechtsdenken. Interessant lijkt het mij wel te schetsen welke rol in onze rechtspraak, in onze rechtsleer natuurrechtelijke opvattingen spelen en onder welke vorm we van een terugkeer naar een natuurrecht mogen spreken. Maar dan kan men er niet buiten even de 17^{de} en 18^{de} eeuwse opvatting na te gaan. Zij hebben onmiskenbaar hun invloed gehad bij de Napoleontische codificaties, maar ook op de wijze waarop de aanvallen tegen het natuurrecht werden gevoerd en de wijze waarop dit terug naar voren drong.

* * *

Het zijn de 17^{de} en 18^{de} eeuwse rechtsdenkers die als de school van het natuurrecht bekend staan, en men

doet deze veelal beginnen bij Hugo de Groot. In feite staat hij tussen twee tijdperken. Waar hij in zijn «Inleiding tot de Hollandse rechtsgelerdheid» een bepaling geeft van natuurrecht of aangeboren recht als «het oordeel des verstands te kennen geven wat zaken uit haar eigen aard zijn eerlijk of oneerlijk», bepaling die uitgebreid wordt in zijn «De jure belli ac pacis», staat hij heel dicht bij de Spaanse scholastiek van Vasquez en Suarez. Het is de plaats niet om uit te weiden over zijn baanbrekend werk op het gebied van het volkenrecht. Maar wat van ons standpunt kenschetsend is, De Groot is overtuigd dat men door streng logisch te redeneren een verbintenissenrecht, een zakenrecht, een familierecht en een erfrecht kan afleiden, tot in de concrete bepalingen, en dat dit alles de kenmerken van een natuurrecht draagt.

Voorheen had gegolden dat alleen de algemene beginselen onveranderlijk waren, maar dat bij de uitwerking van een bepaalde wetgeving men terdege met de «circumstantiae» moest rekening houden en dat daardoor de rechtsorden tot op zekere hoogten verschilden, ja moesten verschillen.

Vroeger was ook de natuur van de mens, van waar men uitging, die van de mens in de gemeenschappen waarin hij normaal leeft: familie, staat, volkerengemeenschap. Na De Groot zal het uitgangspunt worden de mens in de «status naturalis», volledig los van elke gemeenschap; de «status civilis», de mens in de staats- en andere gemeenschappen, komt pas daarna. En het doet er niet zo veel aan toe dat de «natuurtoestand» gedacht wordt als een optimistisch (denk aan «le bon sauvage») of pessimistisch geziene historische toestand, of enkel als een logische denkwijze om de oorspronkelijke rechten van de mens te achterhalen. Fundamenteel is dat de logische gedachte of historisch geziene «natuurtoestand» de basis wordt van het recht; de gemeenschap, de staat is een bijkomend, een accidenteel verschijnsel, door de mens op nuttigheidsoverweging volgens een «contrat social» opgericht. Bij John Locke wordt het natuurrecht een soort catalogoog van individuele rechten. Bij Rousseau is het de pathos der vrijheid en der onveranderlijke mensenrechten, van dewelke die grote invloed uitging op publicisten. Bij Pufendorf en Thomasius vindt men de systematische tractaten.

Deze abstract en individualistisch geziene mensen-natuur was een prachtig vertrekpunt voor een onderstrepen van zo fundamentele rechtsbegrippen als gelijkheid en vrijheid. Voeg daarbij de opvatting van alle gemeenschappen als bijkomende verschijnselen, die tamelijk willekeurig van één of andere sociale neiging worden afgeleid, en een onvermoeibaar optimisme in het deductief redeneren; dit leidt tot het ontstaan van talloze systemen van natuurrecht.

Het doet ons nu wat glimlachen dat bij voorbeeld Pufendorf, die dan toch één van de grote namen van deze school is, zuiver redelijk — *ex sola ratione* — niet alleen een familie- en erfrecht opbouwen wou, maar ook een procesrecht — *modus litigandi in libertate naturali* — en een «natuurlijke wijze» van gedwongen tenuitvoerlegging van vonnissen.

U begrijpt, de betekenis van deze uiterst actieve school — zowel in Frankrijk als in Duitsland verschenen tientallen tractaten — ligt vanzelfsprekend niet in dergelijke overdrijvingen. Men kon er zich op het ogenblik zelf ook al vrolijk over maken; vanaf 1780 verschenen er op de jaarlijkse boekenbeurs te Leipzig telkens acht of meer nieuwe natuurrechtssystemen. Zodat men de opmerking kon maken dat elke jaarbeurs en elke oorlog nieuwe mensenrechten opleverden.

Maar wat te midden van die overdrijvingen van

waarde bleek, was een ideaal van burgerlijke vrijheid en gelijkheid tegenover het absolutisme der vorsten; het was ook de kritiek op verstarde en verouderde vormen van corporatief recht. In feite treft men hier de eeuwenoud overgeleverde inhoud van het natuurrecht als basisnormen van de gemeenschap, uitgebreid tot al datgene wat de reformatorische ijver van de 18^{de} eeuw als nuttig en goed aanzag. Deze natuurrechtstractaten waren compendia die de *redelijk* verantwoorde positiefrechtelijke regelen behielden, en daarbij een aantal verbeteringsvoorstellen naar voren brachten; dit alles met de aureool der redelijkheid.

U ziet dadelijk hoe de klemtoon verlegd werd: hervormingen die redelijk waren of schenen in de gewone zin van het woord, mede in de concrete historische toestand, werden voorgesteld als afgeleid uit de zuivere rede, als natuurnoodwendig.

Het is nu deze vorm van gehypertrophieerd natuurrecht, veel meer dan de traditionele, beperktere opvatting, die men in de 19^{de} eeuw zal aanzien als *het* natuurrecht, waartegen op het einde der eeuw de scherpste aanvallen zullen gericht worden.

* * *

Het is in elk geval op ons gebied de geestelijke achtergrond van wat na 1789 zou tot stand komen.

De *universele* verklaring van de rechten van de mens, afgekondigd in één land, als algemeen geldig voor de gehele mensheid, is wel een typische uiting van het onbeperkt vertrouwen dat de geformuleerde bepalingen op onveranderlijke grondbeginselen berustten.

Het kwam er dan ook op aan een burgerlijk wetboek in dezelfde geest samen te stellen. Een comité van wetgevers werd door de Conventie aangesteld, en op 8 Augustus 1793 wordt een ontwerp van 719 artikelen overgelegd. Het was een filosofisch wetboek; de ouderlijke macht werd afgeschaft, de gelijkheid van man en vrouw werd uitgeroepen. Maar men vond dit onderwerp nog niet filosofisch en niet eenvoudig genoeg en het Comité kreeg tot opdracht zijn werk te herzien: het herleidde het wetboek tot 297 artikelen, opdat het, luidens de verklaring van de voorzitter Cambacérès, zou wezen: *un recueil de préceptes où chacun pût trouver les règles de sa conduite dans la vie civile*. Het gezag van de man werd afgeschaft, opdat de vrouwen de revolutie zouden liefhebben (2).

Maar de gedachten evolueerden snel en zoals het gebeurt, zekere bittere ervaringen droegen waarschijnlijk daar meer toe bij dan lange redeneringen. Het klakkeloos overplanten van filosofische of pseudo-filosofische regelen in het staatsbeleid en in de wetgeving bleek ver van idyllisch te verlopen; en de praktijk scheen helaas niet zo bijster afgestemd op het rustig waarborgen van de eeuwige mensenrechten.

Reeds bij een ontwerp van 1796 waren de bakens verzet.

Als tenslotte de Commissie van Redactie van het Burgerlijk Wetboek van 1800 tot 1804 zich aan het werk zette, was de tijd rijp voor een evenwichtiger opvatting, en aanleg en ervaringen van Portalis gingen precies dezelfde richting uit. Terdege vertrouwd met het oudere recht als advocaat te Aix-en-Provence, was hij als émigré gevangen gezet van 1792 tot 1794, wel een zeer geschikt middel om een roes voor de nieuwe gedachten te bekoelen; maar als hij, niet zo lang na zijn vrijlating, naar Duitsland moest vluchten, kon hij er verder kennis maken met de nieuwe gedachten van de tijd; in Duitsland bloeide de school van het natuurrecht, waar zij veel meer reformato- risch dan revolutionair gericht was.

Wanneer wij dan in zijn «Exposé général du système

du Code civil» de opvatting van Portalis over taak van de wetgever en over rechtsbronnen lezen, dan blijken deze, na de ontnuchtering over de mogelijkheden van een filosofisch recht, tegelijk een verrassend traditionele — maar dan teruggrijpend naar een oudere traditie — en een verrassend moderne klank te hebben.

Portalis is overtuigd dat het natuurrecht de grondslag der wetgeving is, en dat de rechten van de mens bestaan voordat de positieve wet ze erkent. Hij is een kind van zijn tijd door in het natuurrecht eerst subjectieve rechten en veel minder plichten te zien. Maar hij vermijdt zorgvuldig de verleiding van het ogenblik de wetgever te zien als een soort kopiist van het natuurrecht: «Sommigen schijnen te betreuren dat zij in het ontwerp van burgerlijk wetboek geen enkel groot beginsel aantreffen. Zij beklagen er zich over dat zij daarin niets anders ontdekken dan een nieuwe bewerking van het Romeinse recht, van onze oude gewoonten en onze oude rechtsspreuken. Kent iemand een land dat zich een volledig burgerlijk wetboek heeft gegeven, een geheel nieuw wetboek, opgemaakt zonder acht te slaan op de voorheen gevolgde gebruiken? Ondervraagt de geschiedenis: zij is de proef-ondervindelijke natuurwetenschap der wetgeving. Zij leert ons dat men overal de oude rechtsregel heeft geëerbiedigd, als het resultaat van een lange reeks waarnemingen... Onze burgerlijke wetgeving herziende, hebben wij gemeend te kunnen volstaan met het trekken van een lijn tussen de hervormingen die door de huidige staat der Republiek geëist worden, en de werkelijkheidsideeën die door de tijd en de eerbied der volkeren zijn bekrachtigd» (3).

Portalis zal het nog herhalen, waar hij niet enkel meer het werk van de wetgever, maar de opdracht van de jurist in het algemeen, en ook van de rechter, kenschetst: «A défaut de texte précis sur chaque matière, un usage ancien constant et bien établi, une suite non interrompue de décisions semblables, une opinion ou une maxime reçues, doivent tenir lieu de loi. Quand on n'est dirigé par rien de ce qui est établi ou connu, quand il s'agit d'un fait absolument nouveau, on remonte aux principes du droit naturel... Quand la loi est claire, il faut la suivre; quand elle est obscure, il faut en approfondir les dispositions. Si l'on manque de loi, il faut consulter l'usage et l'équité. L'équité est le retour à la loi naturelle, dans le silence, l'opposition ou l'obscurité des lois positives» (4).

Zowel wat de methode der rechtsvinding betreft — vraagstuk dat ons hier niet rechtstreeks aanbelangt — als betreffende rol en plaats van het natuurrecht, blijkt deze stellingname veel en veel evenwichtiger dan zowel 18^{de} eeuwse opvattingen, als laat-19^{de} eeuwse streng legistische beginselverklaringen.

Ik wil er alleen maar als bewijs van het feit dat in één van de voortreffelijkste privaatrechtelijke werken van deze laatste tijd, het «Traité de Droit Commercial» van Fredericq (5), waar de rechtsbronnen behandeld worden, de woorden van Portalis aangehaald en onverminderd goedgekeurd worden.

Toch is het overduidelijk dat ook in de formulering van Portalis twee opvattingen een beetje door mekaar gehaald worden. Eenerzijds bij een geheel nieuw feit: «On remonte aux principes du droit naturel»: de opvatting dat het natuurrecht een algemene regel geeft, die inspirerend werkt voor een concrete oplossing, die geen loutere transcriptie is; en anderzijds: «l'équité est le retour à la loi naturelle», alsof daar pasklaar een oplossing lag.

Sedertdien is straks 150 jaar verlopen. Het blijkt wel interessant te overlopen wat in rechtspraak en rechtsleer gezegd wordt betreffende natuurrecht, ook wanneer de zaak anders genoemd wordt.

Het is niet verwonderlijk dat de vraag eerder incidenteel behandeld wordt. Noch rechtspraak, noch rechtsleer (hier bedoeld als commentaren en handboeken), hebben zich veel te bekommeren met de vraag waar de wetgever zijn inspiratiebronnen dient te zoeken en welke normen hij in acht moet nemen.

De gezichtshoek is veel meer deze der formele rechtsbronnen, zodat men veel minder ingelicht wordt over datgene wat de opstellers of schrijvers denken over natuurrecht en zijn rol, dan over de wijze waarop het toevallig eens om de hoek komt kijken in geval van onduidelijkheid of leemte in de wet.

In de rechtspraak komen nu en dan uitdrukkingen voor waarin formeel van natuurrecht gesproken wordt. Zo bij voorbeeld in de eerste periode van toepassing van het burgerlijk wetboek een uitdrukking als deze: «Cela est fondé sur le droit naturel autorisé par une loi positive» (6). Regelmatig gebeurt het natuurlijk dat men beroep doet op de billijkheid, de rechtvaardigheid, maar dan is het niet uit te maken of men uitdrukkelijk wil beroep doen op een norm die zich opdringt, afgezien van elke positieve regeling, dan wel op het idee dat concreet aan de grondslag ligt van een bepaalde rechtsinstelling of nog op die «Gerechtigheid des Einzelfalles», zoals Radbruch ze noemt. En vermits de drie dingen mekaar volledig kunnen dekken, zou het bij een gissen blijven indien men zich wou uitspreken.

Maar ook zeer onlangs — in een arrest van 21 Maart 1935 — neemt het Hof van Cassatie het bestaan aan van natuurrechten als de meest vanzelfsprekende zaak der wereld. En trouwens helemaal niet als iets dat de positieve rechtsorde komt verstoren. De zaak was de volgende: een soldaat wordt tijdens oefeningen ernstig gewond. Zijn rechthebbenden eisen van de Staat schadevergoeding op basis van artikel 1382 B.W. en er wordt hun tegengeworpen dat de vergoedingsplicht van de Staat beperkt is tot wat voorzien is bij de pensioenwetgeving. Het Hof van Cassatie drukt zich als volgt uit: «Aangezien de aldus toegekende rechten, onder meer door de wetten op de militaire pensioenen, verschillen van het burgerlijk recht op herstel van schade, niet alleen doordat hun bestaan onafhankelijk is van de vaststelling van een onrechtmatig feit, maar ook omdat zij van een intrinsiek andere aard zijn; dat de wetgever niet, zonder orden van zaken te vermengen welke de Grondwet scheidt, had kunnen beslissen dat toegekende voordelen geheel of gedeeltelijk een natuurrecht zouden vervangen, erkend en gewaarborgd aan particulieren» (7).

En juist vandaag werd een arrest van het Militair Gerechtshof gepubliceerd, waarin deze redenering overgenomen wordt, ook met het woord «natuurrecht»; alhoewel de wet van 9 Maart 1953 dit recht op vergoeding scheen uit te sluiten (8).

Het is weinig en het is veel. Het ligt niet in de taak van de rechtspraak wetenschappelijke of filosofische uiteenzettingen te geven over rol en verhouding van natuurrecht en positief recht. Maar dit arrest laat zien als het ware per toeval, dat de zo gezonde als evenwichtige beschouwingen van Portalis, blijkbaar niet verloochend worden. En het schijnt mij volledig gerechtvaardigd dat waar men een oplossing kan steunen op een tekst, een gewoonte, de rechtspraak, de billijkheid, de goede trouw of de omstandigheden der zaak, het zich werkelijk niet opdringt

dieper te willen gaan tot een natuurrecht voor het staven van een oplossing.

In dit verband is het wel niet zonder nut het besluit van Professor van Dievoet te herhalen, na zijn analytische studie der Belgische en Nederlandse rechtspraak, sedert 1815 respectievelijk 1839 : dat namelijk haar methode weinig veranderd is, en in het bijzonder zij nooit de streng exegetisch legistische weg opging van de rechtsleer der tweede helft van de 19^{de} eeuw; en anderzijds te veel belang hecht aan rechtszekerheid en geleidelijke ontwikkeling om zich te laten beïnvloeden door al wat naar vrije rechtsvinding zweemt (9).

De houding van de rechtsleer tegenover de vraag vertoont niet een zo egaal beeld. Soms zal zij eerder paradoxaal voorkomen. Ik moet mij natuurlijk tot enkele der meest bekende schrijvers beperken.

Het is wel opmerkelijk dat veelal hun opvattingen over al of niet bestaan van een natuurrecht geen verband houden met hun methode en hun opvattingen betreffende de formele rechtsbronnen.

De meest exegetisch ingestelden zijn niet diegenen die zich kanten tegen elk natuurrecht of eeuwige rechtsbeginselen en omgekeerd.

Nemen we Laurent, waarvan de methode voldoende bekend is. « Quand on dit que le juge est enchaîné par la loi, cela veut dire qu'il n'a pas le droit de la soumettre à un contrôle, qu'il ne lui est pas permis d'examiner si elle est en harmonie avec les principes du juste et de l'injuste que Dieu a gravés dans notre conscience. » (10) De twee zaken bestaan voor hem, maar volledig los.

In het handboek van Thiry dat nochtans trouw exegetisch opgebouwd is, wordt uitdrukkelijk als laatste toevlucht bij ontstentenis van elke regel aangehaald : « les principes du droit naturel ».

Men kan zich afvragen met Ripert (11) of zij niet zo ernstig legist konden zijn omdat zij overtuigd waren dat het bestaande recht, en bijzonder het Burgerlijk Wetboek, dat zij behandelden, een zeer behoorlijke verwezenlijking was van de rechtsidee. En tevens overtuigd waren dat de wetgever in een democratische staatsvorm blijkbaar door dezelfde zorg voor de rechtvaardigheid gedreven werd.

Inmiddels verscheen het baanbrekend werk van Génys : « Méthode d'Interprétation et Sources du Droit privé positif » in 1899. Zowel voor de methode van de rechtsvinding als voor de opvatting van het rechtsverschijnsel in zijn algemeenheid was dit werk voor Frankrijk van doorslaggevende betekenis. De vragen werden nu niet meer in een inleiding of toevallig behandeld, maar systematisch. Het onderscheid is essentieel tussen formele bronnen van recht, wet, gewoonte, billijkheid, door de rechter geschapen recht, en anderzijds reële bronnen, de maatschappelijke en economische werkelijkheid, de traditie, en tenslotte het natuurrecht. In deze opvatting is het natuurrecht een kern van onveranderlijke beginselen, die in elke rechtsorde, wil ze die naam waardig zijn, min of meer volmaakt dient verwezenlijkt te worden.

Om een lange opsomming te besparen van toen tot nu, kan het mij volstaan U de mening weer te geven in de verzamelde studiën « Le droit français au milieu du XX^e siècle ». Er wordt gezegd dat de meerderheid der Franse rechtschrijvers het er bij houdt dat het recht « dans son essence propre dérive d'une source supérieure aux décisions des volontés individuelles ou collectives. Telle est bien la direction fondamentale de notre philosophie du droit... » (12).

Als wij naar ons land terugkeren, dan stellen wij vast dat Kluyskens in zijn « Beginselen van Burgerlijk Recht » uitdrukkelijk aanneemt dat de basis van

de positieve wetgeving in het natuurrecht gelegen is, maar elke systematische verantwoording als buiten zijn domein beschouwt.

In zijn breed-opgezet werk over Handelsrecht onderzoekt Fredericq de vraag der rechtsbronnen. De inderdaad niet verouderde uitspraak van Portalis wordt door hem volmondig goedgekeurd, en ik hoef hier niet nader op terug te komen (13).

Wanneer wij echter bij De Page belanden, verandert het beeld volledig. Hij toont zich een verwoed tegenstander van de idee van het natuurrecht en is er herhaaldelijk op teruggekomen. Hij verklaart de opvatting van het natuurrecht onwetenschappelijk, spreekt van haar « décevante persistance », en geeft haar liefst een astrobiologische oorsprong (14). Hierme bedoelt hij de opvatting van sterrenkundigen van het Midden-Oosten, die enkele duizenden jaren geleden voor het eerst regelmaat en orde ontdekten in de beweging der sterren, en daardoor ten onrechte ertoe gebracht worden een zelfde regelmaat in menselijke zaken te willen plaatsen. Het schijnt mij nogal sterk aan te nemen dat twee duizend vijfhonderd jaar Westers rechtsdenken als het ware op een verkeerd spoor zou geleid zijn door een ongelukkige vergissing van Mesopotamiërs, zonder het ooit te merken. Men zou een vergelijking kunnen trekken met de opvatting van zekere theoretici der 18^{de}-eeuwse natuurrechtsschool, die het aantal van natuurrechten dat de mens thans nog overgehouden heeft uit de oorspronkelijke natuurtoestand, wilde in verband brengen met de omvang van het maatschappelijk contract door enige « bon sauvage » in die tijd afgesloten.

Een artikel van De Page van 1948 schijnt mij veel gematigder (15), en gelukkig is zijn *Traité* een te voortreffelijk werk om noemenswaardig door een dergelijke theorie beïnvloed te zijn. Zijn uitdrukkingen benaderen dan zeer dicht, om een vergelijkingspunt te nemen, bij voorbeeld Portalis. Er is zeker de zorg vooral niet a prioristisch te redeneren en de volledige werkelijkheid zo dicht mogelijk te benaderen. Maar dan leest men dat het enige doel van recht en wet is dat de gerechtigheid heerse (16), dat wetten die strijden met de grondbeginselen van de rechtvaardigheid en met de uitoefening van de natuurlijke rechten van de mens, op restrictieve wijze dienen uitgelegd (dit in zijn werk van 1925) (17) of nog in zijn *Traité* « Il existe également en droit certains principes essentiels qu'il ne paraît pas possible de modifier et qui s'imposent par conséquent aux législateurs comme au juge. Ce sont les bases éternelles de l'honnête et du juste... Cela prouve aussi que tout le droit n'est pas dans la loi, et qu'il existe une idée supérieure du juste, auquel, le législateur est soumis comme tous les autres hommes » (18).

De uitdrukkingen van De Page zijn eveneens merkwaardig omdat zij een zorg verraden die men in onze tijd bij velen ontmoet : namelijk het woord natuurrecht te vermijden en andere uitdrukkingen te gebruiken. Ik geloof dat het om meer gaat dan het woordgebruik, en er zekere gerechtvaardigde bekommernissen aan de grond liggen. Roubier, in zijn merkwaardige « *Théorie générale du droit* » geeft de voorkeur aan het « idée de la justice », die is « l'idée d'un ordre supérieur qui doit régner dans le monde » (19); Del Vecchio die voor het ogenblik de meest vooraanstaande Italiaanse rechtsphilosoof is verkiest « *giuridicità naturale* ».

Men krijgt de indruk dat de 18^{de}-eeuwse opvattingen het woord natuurrecht met zoveel balast hebben overladen, dat men het werkelijk niet aan kan of wil het hiervan te ontdoen. Misschien klinken de 19^{de} eeuwse

kritieken op dat begrip nog te scherp door om het woord als volwaardig terug binnen te halen.

Het kan nochtans op een veel oudere traditie bogen. Maar om in één keer mijn mening te zeggen, op de inhoud komt het aan, en hier durf ik u zonder aarzelen meenemen naar een veel oudere traditie als uitgangspunt, naar een Thomas van Aquino. U zult ook zien dat het veel minder op het woord aankomt.

Als Thomas van Aquino in de bloeitijd van de Middeleeuwen, de 13^{de} eeuw, denkt en schrijft over recht en wet, doet hij dit als theoloog en filosoof. Zijn bedoeling is niet over recht en wet op elk plan exhaustieve beschouwingen te geven. Op de grondslagen komt het er bij hem op aan, en zijn visie is voldoende open om een ruim arbeidsveld beschikbaar te laten voor wat wij thans noemen praktijk, rechtswetenschap, rechtssociologie. Wanneer hij schrijft, heeft hij trouwens reeds een traditie van bijna twee duizend jaar Westers rechtsdenken achter zich.

Vóór Thomas zijn *lex naturalis*, bedoeld als natuurlijke zedenwet, en *ius naturale*, natuurrecht, ongeveer omwisselbare termen. Dit ligt in de lijn der Griekse en Romeinse traditie. Voor Thomas is de natuurlijke zedenwet, het natuurrecht, geen laatste grondslag: zij vinden hun fundament in de goddelijke wijsheid en wil. Anderzijds is het niet zo dat er geen onderscheid zou bestaan tussen rechtsplicht en andere morele plichten. Het is bij de behandeling der rechtvaardigheid en der positieve wet, of menselijke wet, dat ons probleem bijzonder behandeld wordt.

Thomas onderzoekt, zich bedienend van de analyse van Aristoteles, en zonder de banden te verbreken met verwante deugden, het specifieke der rechtvaardigheid. Rechtvaardigheid veronderstelt een verhouding tussen personen, is essentieel op andere personen gericht, en eist een fundamentele gelijkheid.

Zeggen dat ze aan ieder het zijne geeft is niet scherp genoeg; basis is dat elke mens aanspraak mag maken op een kring van *het zijne*. Het evenwicht door de rechtvaardigheid beoogd, is niet elk evenwicht, elke stabilisatie: een gemeenschap van vrije burgers en slaven verwezenlijkt een zeker evenwicht, maar niet het evenwicht der rechtvaardigheid.

Het bedoelde evenwicht is objectief, vindt zijn maat in de andere persoon. Het betreft in de eerste plaats de handeling naar buiten. Het is uiteraard eisbaar. De bedoelde gelijkheid is niet noodzakelijk een rekenkundige gelijkheid. Ze kan zo zijn waar het over zaken gaat. Maar elders kan zij aangepast zijn aan de eigen toestand van de andere. « Het evenwicht van de rechtvaardigheid ligt in een zekere proportionele gelijkheid van de uitwendige zaak tegenover de andere persoon ». Zo is de verdelende rechtvaardigheid van de gemeenschap tegenover de enkelingen niet gebonden aan een strict gelijk verdelen.

Datgene wat aan de anderen in de eerste plaats toekomt, probeert Thomas niet strict deductief af te leiden van het *suum cuique*; het duidt niet vooreerst op goederen, maar op de geestelijke waarden van de persoon. Dit is de eerste te eerbiedigen sfeer.

De wettelijke rechtvaardigheid die de verhouding van de enkeling tot de gemeenschap beheerst, die de rechtsplichten bepaalt van de ene persoon niet tegenover de andere individueel, maar tegenover de anderen in de gehele gemeenschap, heeft als voorwerp het *bonum commune*, het algemeen welzijn. Dit is niet zomaar de som van het individueel welzijn van elk der leden. Maar het is ook niet een orde die niet een orde van personen zou zijn, met hun eigen rechtskring; het is geen orde die de enkeling als louter middel, als zaak, mag beschouwen voor een gemeenschapsdoel. Het is een « *ordo rerum humanarum* ».

Het eigenlijke natuurrecht omvat alleen algemene principes. Tussen deze, en de concrete rechtsregel, aangepast voor die bijzondere gemeenschap, is er een gradatie van regelen geïnspireerd door natuurrecht, maar die een min of meer sterke inslag van toevallige elementen vertonen.

Een groot gedeelte van deze analyse was niet nieuw: reeds bij de Griekse wijsgeren en de Romeinse wijsgeren en juristen, was er veel van te vinden. Maar wat in de uiteenzetting van Thomas nieuw is, is een neerslag van de aanbrenst van het christendom en zijn opvatting over de onherleidbare waarde van de persoon.

Als Thomas over positief recht handelt, dan gebruikt hij verschillende formules. De wetgever dient de natuurlijke rechtvaardigheid te eerbiedigen, hij dient ze uit te werken, hij dient ze nader te bepalen in de wisselende omstandigheden. Maar nog meer onderstreept Thomas zijn rol vanuit het standpunt van het algemeen welzijn. Geheel de wetgeving dient gericht te zijn op het algemeen welzijn, en in de ogen van Thomas kan dit zeker niet indruisen tegen de fundamentele eisen van de gerechtigheid of de eerbied tegenover de mens. De wetgever heeft echter een eigen en moeilijke taak: het is ver van een naschrijven van algemene principes. Het behoort niet tot zijn taak alle misbruiken te straffen of alle plichten op te leggen; er zijn zoveel omstandigheden: zorg voor orde en rust, onvoldoende inzicht bij de rechtsonderhorigen, praktische verwezenlijkingsmogelijkheden, waarmee rekening dient gehouden te worden. Anderzijds zijn er veel zaken nuttig voor het algemeen welzijn, die wel binnen het raam blijven van de gerechtigheid, maar die tenslotte afhangen van het praktisch doorzicht, de *prudencia regnativa* ervan de wetgever. De vraag van de botsing van natuurrecht en positief recht is essentieel deze: niet bindend zijn wetten die uitdrukkelijk zouden bevelen wat verboden is door het natuurrecht. Het algemeen welzijn legt doorgaans op alle andere te eerbiedigen.

U begrijpt dat dit een schematisch overzicht is, maar ik geloof dat het volstaat, om te laten vermoeden dat in die richting de basis is te vinden van een volledig moderne opvatting van wat we zullen blijven noemen natuurrecht, en dezes verhouding tot het positieve recht. Er is in deze opvatting plaats, en een ruime plaats, voor de wetgever, het positieve recht, rechtstechniek en rechtswetenschap.

Indien het positieve recht een zekere inspiratie krijgt, en ook zinvol wordt, als een concrete incarnatie, min of meer gelukkig, min of meer aangepast, in een bepaald historisch milieu, dan heeft het nochtans een eigen, onafhankelijke en onvervangbare taak. Het is niet willekeurig, het is bestemd om de neerslag te worden van de eeuwige rechtvaardigheidsverzuchting in een bepaalde situatie. Het heeft, zei ik, een eigen en onafhankelijke taak. Het laat zich rechten door het natuurrecht; maar het is een opbouw die rekening houdt met wat er daarvan in de rechtsovertuiging van de gemeenschap leeft, met de bepaalde geschiedkundige vormen en instellingen, met de economische en sociale toestand, met de praktische mogelijkheden tot verwezenlijking, en niet het minst met de eigen technische vereisten van het recht, met de behoefte aan rechtszekerheid, aan orde, met de behoefte aan begripvorming, bewijsvoering, systematisering, enz., dit alles in het licht van het algemeen welzijn van die bepaalde gemeenschap. Het is geen verlengstuk van het natuurrecht. Zijn eigen problemen van methode, van techniek, blijven zijn eigen problemen. De waarde van een rechtssysteem of van een wetboek wordt niet zomaar afgemeten van enige

natuurrechtelijke norm. Een recht met een miserabele techniek is een recht beneden peil, welke ook zijn bedoelingen mogen zijn. Een recht dat niet aangepast is aan de concrete toestand van de gemeenschap waarvoor het gemaakt is, beantwoordt niet aan zijn opdracht, welke ook de beginselen zijn die het moge verkondigen.

Alles bij mekaar is dit een actieve, ja zelfs een optimistische visie op het recht: het positieve recht is iets dat te maken valt, een onderneming die zinvol is, die het zij soms langs allerlei dwaalwegen, toch een doel heeft. En indien het als een zinloze opeenstapeling voorkomt, dan is dat wel in ruime mate de fout van de juristen zelf.

Ik kan moeilijk mij verenigen met de zo verspreide ondergangsstemming der juristen. Zij schijnen zo dikwijls geheel hun zelfvertrouwen kwijt. Het recht wordt telkens weer voorgesteld als een zich verder en verder uitbreidend oerwoud, waar nauwelijks nog enkele, trouwens meer en meer verlaten paden, begaanbaar zijn: de traditionele wetboeken, waar men zich nog thuis voelt. Maar daar buiten woekert er meer en meer een zich altijd meer uitbreidend recht, dat zich niet stoort noch aan de bestaande begrippen, noch aan de bestaande rechtsmachten, dat verward en ingewikkeld is, dat de advocaten vreemd is. Het hele recht zou aan een dergelijk decadentieproces onderworpen zijn, reddeloos zijn ondergang tegemoetgaan. « Le déclin du droit » wordt als een algemeen verschijnsel beschouwd, niet als ziekteplekken waartegenover men de opdracht heeft de middelen te zoeken om ze te helen.

En als men hiervan een rechtvaardiging wil geven, herhaalt men dat alle fundamentele begrippen meer en meer afgebroken worden. Men zegt: wat blijft er nog over van de contractsvrijheid? Waar is de tijd dat een contract ontstond, na bespreking, door een werkelijk consensus van twee rechtsbekwame personen? Dat men klaar wist met welk soort contract men te doen had? Dat men ongeveer zijn exemplaar van wetboeken voor het leven kocht?

Ik kan mij niet ontdoen van de indruk dat vele juristen als het ware vandaag de psychologische weerslag ondergaan van de tenslotte hopeloos passieve houding der laat-19^{de}-eeuwse legistische stellingen; dat zij bij een uiterst beperkte horizon over taak en zin van het recht helemaal de eigen vormen niet aankunnen die het recht noodzakelijk moet aannemen in een technisch zo ontwikkelde maatschappij als de huidige. En als zij dan reageren, gebeurt het veelal op zo'n schematiserende en eenzijdige wijze, dat het meer op een heimwee en een klaaglied dan op een vakkundig willen ingrijpen lijkt.

Wat mij betreft, vindt ik het uiterst praktisch dat mijn kinderen de tram zullen kunnen nemen met koelweg alle regelen over de onbekwaamheid der minderjarigen over het hoofd te zien. En als ik haast heb om de trein te nemen, ben ik zo geen beetje blij dat dit vervoercontract op tien seconden is afgesloten, en vind ik de man voor mij onverdraaglijk die er dubbel zoveel tijd over doet. Ik zou geen bezwaar, ook geen juridisch bezwaar hebben, indien ik even voor het instappen in een vliegtuig, van een automaat een verzekeringspolis bekwaam. Misschien zou ik dan nog even bedenken dat men enkele tientallen jaren geleden aan het tobben was onder welk der gekende contracten men dan wel de verzekering moest onderbrengen.

En dat het recht ingewikkeld wordt, wanneer de ingewikkelste technieken alledaags geworden zijn, is dit dan zo verbazend? Ons burgerlijk wetboek dagtekent van de tijd van de telegraaf van Chappe, u weet wel, die torens met daarop beweegbare armen, een eerste praktisch systeem voor het overbrengen

van berichten. Indien daaruit nu is gegroeid radio in elke huiskamer en nu of straks televisie, waarin zelfs een Paleis van Justie wordt ingeschakeld, is het dan zo verwonderlijk dat ons recht sedertdien wat ingewikkelder werd? Ook wanneer zijn basisopdracht dezelfde bleef, meer orde en meer rechtvaardigheid in deze onze maatschappij te brengen?

Maar er is dit verschil: de techniekers, bewust van hun taak, zoals deze zuiver technisch doelmatig is, maar dikwijls ook van hun taak in de gemeenschap, hebben stelselmatig naar redelijk verantwoorde oplossingen gezocht, en niet zonder sukses; ze legden vorderde of te ingewikkelde technieken af, waar het eenvoudiger of doelmatiger kon, wijzigden hun koers als het nodig bleek. Er was natuurlijk de prikkel dat de verbeterde vorm ook dikwijls commercieel de goedkoopste of de beste was. De juristen integendeel legden dikwijls een onbegrijpelijke passiviteit aan de dag, tegenover het goede, minder goede of slechte dat op hun domein ontstond, waar zij op grote gebieden meer en meer van vervreemdden.

De tekening is gewild somber gehouden. Er zijn ongetwijfeld plaatsen waar uitstekend werk geleverd werd: een klein voorbeeld tussen honderden, de ontwikkeling van art. 1382 B. W. in 150 jaar is wel een treffend voorbeeld van wat een streven naar meer gerechtigheid in het kleed van een goed gehanteerde techniek vermag. Maar men kan niet ontkennen dat de juristen als het ware zekere gebieden ontruimd hebben, ze als ondoordringbaar of niet te ordenen domein verklarend.

Ik geloof dat het hoog tijd is dat de juristen weer het bewustzijn krijgen dat het recht iets is, laat mij maar zeggen, om in handen te nemen. Naast verval-symptomen, valt het niet te loochenen dat men op vele gebieden sterk is vooruitgegaan, ook waar de techniek soms beneden peil was. En in elk geval blijft de taak van het recht een gerechtigheidsideaal te verwezenlijken in deze tijd, volgens een juridisch-verantwoorde techniek.

Ongetwijfeld, dit is niet zo eenvoudig, en het is een werk dat nooit eindigt; het kan trouwens door onvoldoend doorzicht, machtsmisbruik, onverschilligheid altijd maar gedeeltelijk sukses hebben. Het is nochtans de moeite waard. Maar dan is een basisinzicht in het gehele werkgebied onontbeerlijk.

De overhaaste conclusies zijn gewoonlijk de eerste waartoe men komt. En meer dan een klip is te vermijden.

Het natuurrecht in Thomas van Aquino's opvattingen bedoelt basisnormen voor het gemeenschapsleven. Het heeft een materiële inhoud: een bepaald inzicht in de onaantastbare waarde van de persoon, in zijn plaats in familie, gemeenschap, in het algemeen welzijn. Het is niet te zien als enkele algemene rechtsprincipes, die men dadelijk zo maar in het positief recht kan inschrijven, en waaruit men strikt deductief een bepaald waardeoordeel over alle wetten kan uitspreken. Als men zegt zoals Le Fur ⁽²⁰⁾ dat het bestaat uit tenslotte drie regels, onrechtmatige schade herstellen, pacta sunt servanda en de overheid gehoorzamen, heeft men typisch positiefrechtelijke bekommernissen ingesmokkeld.

Het is immers niet zo dat men bv. elk wettelijk ingrijpen dat op een punt de contractsvrijheid aan banden legt, als een afwijkende maatregel moet zien. Dergelijke principes hebben alleen hun waarde en plaats in het geheel. Een wet die kinderarbeid verbiedt beschermt natuurrechtelijk hogere waarden dan de contractsvrijheid op dit gebied. Als men morgen zekere clausules uit vele afbetalingscontracten zou verbieden, is daarbij geen enkel beginsel in het gedrang ge-

bracht. Maar omgekeerd uit de opdracht van de wetgever voor het algemeen welzijn willen afleiden dat zoveel mogelijk moet gereguleerd worden, is van die gemakkelijke en simplistische zogezegd principiële houdingen.

Want natuurrechtsregelen zijn heel wat anders dan algemene rechtsprincipes die tenslotte de systematisatie dienen. Het onderscheid privaatrecht - publiekrecht, of delikt en kontrakt als bron van verbintenissen, of de vraag of de vergoedingsplicht een schuld veronderstelt dan wel eenvoudig een gekrenkt recht, dat zijn positiefrechtelijke onderscheidingen en problemen. Zij kunnen van onschatbaar belang zijn, hun miskenning kan een teken van verval van rechtstechniek zijn en daardoor de rechtszekerheid en de concrete gerechtigheid in die gemeenschap nadelig beïnvloeden: dat is zeer goed mogelijk, maar men moet de orde van zaken uit mekaar houden.

En omgekeerd, het natuurrecht is niet vatbaar om zo maar in een wetboek neergeschreven te worden, zelfs niet als algemene principes. Voor sommige regelen past het wel, voor andere niet. Waar behoefte aan is, is aan een wetgeving die volgens haar eigen technische eisen, probeert de concrete gerechtigheid te verwezenlijken.

Hoe schitterend de formule van Seneca moge zijn, «Homo sacra res homini», de mens zij een heilige zaak voor zijn evenmens, (men zou ze op het voorblad van een standaardwerk over sociale wetgeving kunnen schrijven); hoezeer zij wellicht de fundamentele rechtsverhouding tussen mensen aanduidt, toch is zij beneden alles om als *rechtsregel* in een wet neergeschreven te worden. Men zou zich kunnen illusies maken door te denken aan een regel als *pacta sunt servanda*, of bepaalde regelen van familie- of personenrecht. Maar ik geloof toch dat er dan nog dit verschil blijft dat geen enkele rechtsregel de natuurrechtelijke inhoud uitput; deze inhoud staat niet los, en is in zekere mate onzegbaar, of ten minste niet exhaustief te vertolken.

Ik geloof trouwens dat dit wel als het ware een geestelijke dimensie is die een aanwinst vormt der laatste eeuwen: naast een zekere historische zin, het bewustzijn dat in alles wat de mens betreft, de formules nodig en nuttig zijn, maar de werkelijkheid nooit volledig weergeven.

Denk nu maar niet dat het avontuur van Cambacérès en zijn filosofisch wetboek een verschijnsel is dat niet vatbaar zou zijn voor herhaling. Ripert in zijn «Déclin du Droit» onderzoekt een aantal bepalingen in de Franse Grondwet van 1946 die even juridisch onaanvaardbaar en onbeholpen zijn. Toch is de mening wellicht niet zo dwaas dat ook principes in een grondwet mogen komen die meer als wegwijzers voor de wetgever of opvoedend bedoeld zijn. Vooral dan in een land waar de grondwettelijkheid van de wet door de rechter niet wordt nagegaan.

Maar men kan verder gaan. De nieuwe Westduitse grondwet bepaalt in art. 3 dat man en vrouw gelijk-gerechtigd zijn, en in een ander artikel dat alle hiër-mee strijdige wetbepalingen hun rechtskracht verliezen. Overweegt men daarbij dat dit dient toegepast te worden in een land met overblijfselen van wetgeving van de meest uiteenlopende geestesrichting: van vóór 1933 en van na 1933, inlands en ingevoerd na 1945; in een land zonder Hof van Cassatie. En dat heel het gebied van het personen-, familie- en huwelijksvermogensrecht als het ware door die zeef moet. Met veel goede wil en gezond verstand van de rechters kan dit wel in orde komen. Maar als dan een recht-bank zoals die van Giessen (21) in een vonnis van vóór enkele maanden zegt dat er eigenlijk geen werke-

lijke wetgeving meer bestaat over de rechtsverhouding man-vrouw, en dat de rechterlijke macht bij ontstentenis van meer bepaalde wetten in de onmogelijkheid gesteld wordt haar opdracht te vervullen, dan is dat zo slecht niet geredeneerd.

Wij verbazen ons als Condorcet doodernstig beweert dat één zelfde wetgeving zo maar dadelijk voor alle landen moest ingevoerd worden: «une bonne loi doit être bonne pour tous, comme une proposition vraie est vraie pour tous». Maar zien wij niet heden ten dage dat landen gelijk het onze internationaal scheef bekeken worden omdat zij menen dat een rechtssysteem dat bij hen een paar duizend jaar traditie eiste om tot ontwikkeling te komen, weliswaar in versneld tempo, maar niet van vandaag tot morgen overgeplant kan worden bij primitieven of half-ontwikkelden van overzeese gebiedsdelen? Buiten de andere motieven die natuurlijk spelen, kan men hier een zeker onbegrip en verontwaardiging gerust 18^{de}-eeuws noemen.

Het wordt nog veel bedenkelijker als men op het strafrechtelijk plan komt. Hoe verleidelijk is het niet te geloven dat men volgens de natuurlijke rechtvaardigheid handelt, met als algemene regel te bepalen dat de soldaat zelfs als het hem bevolen wordt, niet het recht heeft een daad te stellen die moreel afkeurenswaard is of als algemeen strafbaar beschouwd wordt? En bleek de omvang van zekere misdaden, het vermoorden van miljoenen niet het overboord gooien van vele als onaantastbaar beschouwde strafrechtsprincipes te rechtvaardigen? Maar ik behoef u alleen maar te herinneren aan de deining en spanning nog geen jaar geleden in Frankrijk ontstaan in zo verscheidene richting in de Elzas en in Limousin rond de zaak Oradour, om de noodzakelijkheid te tonen van een werkelijk doordachte en uitgewerkte wetgeving, van technisch-verantwoorde oplossingen die én met misdaad én met dwangpositie rekening houden, en zoveel andere gegevens.

De Paus in zijn toespraak vóór enkele maanden na een Congres van Juristen, vroeg niet dat men de oorlogsmisdaden zou berechten, zo maar op grond van de natuurlijke rechtvaardigheid, maar drong aan op het dringend uitwerken van een volwaardige internationale positieve wetgeving, vanzelfsprekend ook in het licht van het natuurrecht.

Ik geloof u niet nader te moeten overtuigen dat, zonder paradoxaal te zijn, een zekere manier om slecht recht te maken erin bestaat het zogezegd in een natuurrechtelijk kleedje te willen steken. De natuurlijke gerechtigheid roept veeleer om een juridisch verantwoorde positiefrechtelijke uitwerking.

Is dat geen les van zeer recente geschiedenis? Zou men de hele sociale wetgeving, de hele sociale beweging geen onrecht aandoen, indien men er naast andere elementen, ook niet een centraal gerechtigheidsstreven in zou erkennen, dat zich ontplooid in honderden positiefrechtelijke vormen? Nu en dan technisch trouwens zeer gebrekkig, mede door gebrek aan belangstelling van wege de juristen.

Want het natuurrecht is een opdracht die nooit eindigt. Het is geen alibi voor een wetgeving. Er bestaat geen definitieve wetgeving. Er bestaan terecht delen die op honderden jaren slechts zeer geleidelijk veranderen. Maar de gerechtigheid ligt niet in de bevestiging van enkele universele principes. Zij is een min of meer volmaakt pogen om in een concrete historische situatie, natuurlijk vermengd met veel scheefftrekkingen, soms in haar naam, door menselijke domheid en machtswellust, die basisgegevens te verwezenlijken voor een gemeenschap. Want het onrecht ligt meestal niet in het bruto-miskennen van een algemeen principe, maar wel in de miskenning van

een weliswaar historisch gegroeide, ik zou zeggen met gerechtigheid geladen, regel die daarom nog niet strikt-natuurrechtelijk is. Er is inderdaad naast een eeuwige kern van natuurrecht, een rijke bloei van historisch-gegroeide regelen die daar niet rechtstreeks bij horen, maar die in een bepaald land, of in een bepaald tijdstip, wel zinvolle en met gerechtigheid doordrongen normen zijn. Hoeveel van deze redelijke, daarom niet geheel onveranderbare normen vindt men bijvoorbeeld niet in ons Burgerlijk Wetboek?

Maar de behoefte aan een terugkeer naar een globaler inzicht in het recht, waarin het natuurrecht de dessem is, schijnt mij groter dan ooit.

« Dans une Europe pacifique, les négations audacieuses et les discussions subtiles sur l'idée du droit pouvaient paraître inoffensives. Dans un monde bouleversé par la violence et dominé par la cupidité, quelles tyrannies seront justifiées pour rétablir l'ordre si on laisse périr celui qui était fondé sur la justice? » mag met Ripert gezegd worden (22).

Het is de Duitser Heinrich Rommen die opmerkt dat het merkwaardig is dat de nationalistische vorm van het totalitarisme bloeide in die landen waarin aan de universiteiten en bij de juristen een volledig rechtspositivisme heerste, dat de opvattingen en de gedragingen van de gerechten en de juristen inspireerde (23). Wanneer men a priori overtuigd is dat de vraag naar de rechtvaardigheid van een wet zinloos is, of zelfs alleen maar buiten de belangstellingssfeer van de jurist moet blijven, is elk zelfstandig reageren ondenkbaar.

Het is hoog tijd dat de wereld der juristen zich terug aktiever bewust wordt van de eigen structuur van zijn aktieterrein, ook van datgene wat de dagelijkse praktijk overschrijdt. Anders vrees ik dat ze zich nog meer en meer zullen voelen vervreemden in een wereld, die hen nochtans meer dan ooit kan gebruiken.

Daarbij de problemen die naast een onmisbare behoorlijke technische behandeling, wil men ze volwaardig behandelen, mede een sterke natuurrechtelijke onderbouw behoeven, dienen zich in een tijd van versnelling der geschiedenis altijd talrijker aan. Neem narco-analyse, euthanasie, kunstmatige inseminatie, oorlogsmisdaden; neem de heilkundige tussenkomsten, hersenoperaties, enz., die de structuur van de persoonlijkheid kunnen wijzigen. Waar gaat het naartoe indien ook de juristen de zin voor een principiële behandeling niet hooghouden? Indien zij het verschijnsel niet in zijn geheel willen nemen, dan nemen de anderen het ook in zijn meest juridische vorm, en hoe!

Denk aan een film als « Justice est faite », een assisenproces dat zich ook aandient als een behandeling van het probleem euthanasie. Heeft zij hem gedood uit medelijden of uit de laagste motieven? U ziet het verloop van het proces, de houding van de leden van de jury, ieder oordelend volgens zijn reacties, zijn persoonlijkheid, zijn ervaring. Boeiend en intelligent opgebouwd. Waarom moet het slot aantonen dat de cineast van het juridisch probleem niets vat en van het menselijk probleem in zijn geheel al even weinig? De vrouw wordt tot 5 jaar veroordeeld: het wordt voorgesteld als een onrechtvaardigheid, veel te weinig voor een koele moordnares, een onrecht tegenover een onschuldige. Terwijl men zich eigenlijk maar kan verbazen over het evenwichtige van de uitspraak van een minder evenwichtige jury. De gemene moord is niet bewezen, het doden uit medelijden schijnt het motief geweest te zijn; de ontoelaatbaarheid van deze houding samen met de subjectieve gesteltenis van de vrouw, hoe kon men ze evenwichtiger beoordelen dan door een straf in de aard van diegene die toegepast werd?

Het volstaat niet een technische beschaving de steen te werpen. Is het niet eerder zo dat de juristen contact verloren hebben met deze technische beschaving, met haar eisen, met haar prachtige mogelijkheden, dat zij niet voldoende de zaken in handen nemen?

U zult misschien denken: het zijn niet de rechters en de advocaten die de wetgevers zijn; het is het Parlement en de administratie die de wetgeving in haar brede zin maken waaronder wij leven. Op gevaar af voor een onverbeterlijk optimist door te gaan, ga ik toch een kleine vergelijking maken. Het zijn ook administraties die de bruggen bouwen, die wegen aanleggen, die hospitalen bouwen. Soms dwaas of verkeerd, maar ingenieurs en dokters reageren als er dwaasheden op hun terrein gebeuren! Juristen zijn te veel geneigd passief te ondergaan. Het is toch niet zo dat het Parlement a priori alleen slecht doordachte en armzalig uitgewerkte teksten wil stemmen? En de juristen zijn toch niet geheel afwezig in Parlement en administratie! Er is dit: men luistert niet meer naar de stem van de juristen omdat ze zich zo weinig laat horen buiten die domeinen die zij als hun traditioneel arbeidsveld beschouwen. Paul Roubier in zijn *Théorie Générale du Droit* houdt het er bij « on doit compter surtout sur les milieux juridiques (juges et juriconsultes) pour développer le règne de la justice » (24); maar dan moeten ze aktiever optreden, ik zou zeggen buiten hun arbeid van elke dag. Want u begrijpt heel goed dat dit niets te maken heeft met een poging om een « vrije rechtsvinding » ingang te doen vinden.

U kunt mij ook zeggen: als zo een aktievere houding gevraagd wordt, liefst nog in het licht van een opvatting over natuurrecht en natuurlijke gerechtigheid, vergeet u dan niet dat wij leven in een geestelijk gespleten gemeenschap? Dat over zekere fundamentele rechts- en morele beginselen geen eenheid bestaat? Dat het natuurrecht waarover u het had eigenlijk essentiële morele waarden zijn, veel meer dan recht? Doet u niet aan een gemakkelijk syncretisme?

U zoudt in een grote mate gelijk hebben. Ik heb alleen hoofdlijnen van een ontwikkeling aangeduid, en individuele verschillen niet kunnen onderstrepen. Het recht is een orde die niet de rechtvaardigheid is, maar die er slechts op gericht is. Het is ook een kunst, een *ars*, een kunst van mogelijkheden. En de geestelijke gespletenheid zal meer dan één compromisoplossing noodzakelijk maken. Dit is zo erg niet indien men althans beiderzijds bewust is te handelen naar beste inzicht meer te willen dan het a priori goedkeuren van alles wat zich aandient als recht.

En uw opmerking zou nog op een punt juist zijn. Datgene wat hier meestal natuurrecht genoemd werd, als zijnde de traditionele term, is op de keper gezien, eigenlijk morele principes, maar dan binnen het raam van de gerechtigheid alleen. Dat is strikt systematisch juist. Maar het woord natuurrecht heeft een stamboom zoals weinig andere: het *φύσει δίκαιον* der Grieken, het *ius naturae* der Romeinen, het *ius naturale* der Middeleeuwen, zijn nu eenmaal de traditionele namen. Als ons Hof van Cassatie spreekt van natuurrecht, het Opperste Hof van de Verenigde Staten van « natural law », « natural justice », het Duitse Reichsgericht van 1878 van natuurrecht, doet dit blijken van een fiere traditie. En het recht leeft in veel bredere kring dan bij de juristen. Ook bij het hele volk leeft het bewustzijn sterk dat de diepste (technisch: morele) rechtvaardigheidseisen, rechtseisen zonder meer zijn. De juistheid van de opmerking van Bergholm die (zeer tot zijn spijt) vaststelde dat « alle mensen geboren natuurrechtsjuristen zijn » kan nog elke dag nagegaan worden. Op de zaak komt het

aan. Spreekt u liever van natuurlijke gerechtigheid, rechtsidee, of iets dergelijks? Mij goed. Als we maar het bewustzijn behouden dat er essentiële rechtseisen zijn die men gerust eeuwig kan noemen; dat Aldous Huxley's « Brave New World » nooit een menswaardige wereld kan worden.

Indien de ervaring de opvatting van Haesaert (25) « Le droit positif est le rempart des gens un moment victorieux, que le moment d'après renversera pour instaurer le droit des nouveaux parvenus » tot op zekere hoogte wettigt, dan is het toch wel hopeloos kortzichtig als uitleg voor de hele werkelijkheid. Het bewustzijn dat het recht in de eerste plaats gehouden is de gerechtigheid te bevorderen is van aard om te verhinderen, zoals De Page terecht opmerkt, dat het bestaan van het recht zou afhangen van de stabiliteit van zijn formele bronnen « On rend d'avance stériles les efforts de ceux qui, s'emparant de ces seules sources, croiraient avoir le champ libre » (26).

En op het ogenblik dat de toekomst nu niet bepaald onvermoeid rooskleurig is voor de Westerse wereld, maar ook voor de wereld zonder meer, ware het wel een onverwacht schouwspel en een onbegrijpelijke capitulatie dat zij die dan toch het recht als beroep hebben gekozen, bij voorbaat al de vernietiging zouden goedkeuren van al wat minstens een paar duizenden jaren opbouwwerk heeft gekost.

(1) Zie bv. M. van Hemelrijck, Narco-analyse toegepast op het strafrechtelijk onderzoek. Rechtskundig Weekblad, 14-1-1951; J. Ronse: Rechtsvernieuwing - Rechtsverfijning. R.W. 28-10-1951, kol. 289-310 (in fine); W. Verougstraete: Rechtszeden en moderne beschaving. R.W. 9-1-1949, kol. 517-524 (in fine); J. Levaux: Le procès d'Oradour dépassait-il la justice des hommes? Journal des Tribunaux, 29-11-1953, p. 629-633.

(2) E. van Dievoet, Het burgerlijk recht in België en in Nederland van 1800 tot 1940 — De rechtsbronnen. Antwerpen, 1943, bl. 4-5.

(3) Van Dievoet, *ibid.*, bl. 7-8.

(4) Aangehaald bij Van Dievoet, *ibid.*, bl. 121-122.

(5) L. Fredericq, *Traité de droit commercial belge*, t. I, Gent 1946, nr 10, bl. 31.

(6) Van Dievoet, *ibid.*, bl. 298.

(7) Pasicrisie, 1935, I, bl. 194.

(8) Militair Gerechtshof, 3 Juli 1953, *Journal des Tribunaux*, 17-1-1954, bl. 40.

Zie ook: Beslissing 1181, 8 Juli 1952, van de Raad der Orde van Advocaten bij het Hof van Beroep te Brussel, Principiële beslissingen door de Tuchtraad getroffen gedurende de gerechtelijke jaren 1948-1949 tot en met 1951-1952, nr 106, « De tuchtstraffen zijn nochtans in uitzonderlijke gevallen vatbaar voor herziening. Zou uitzonderlijk zijn het geval van een advocaat, getroffen door welke straf dan ook, zelfs de lichtste, die nieuwe feiten zou voortbrengen die van nature zijn om hem te rechtvaardigen. Het zou dan overeenstemmen met de dwingende eisen van het natuurrecht en van de billijkheid een aldus gemotiveerd verzoek te aanvaarden en de Raad zou de macht hiertoe vinden in zijn souverainiteit. »

(9) Van Dievoet, *ibid.*, bl. 389-391, bl. 519-521.

(10) *Principes de droit civil*, t. I, 2e uitg., Brussel 1876, nr 30, bl. 66.

(11) *Le déclin du droit*, Parijs 1949, bl. 4.

(12) *Le droit privé français au milieu du XXe siècle*, bl. 6.

(13) Zie noot 5.

(14) H. De Page, *Droit naturel et positivisme juridique*, Rev. Univ. Bruxelles, 1939-1940, bl. 30-67, o.m. bl. 44: « la théorie du droit naturel n'est qu'un des derniers vestiges, dans l'Europe contemporaine, de l'ancienne conception astrobiologique de l'Asie, qui par la Chaldée et l'Ionie, se répandit en Grèce où elle trouva, d'ailleurs, son complet épanouissement »; bl. 56-57: « ... cette universalité métaphysique actuelle est bien, sous une forme à peine laïcisée, la reproduction fidèle de la conception religieuse et mythique de l'astrobiologie asiatique. »

(15) *Recherche du fondement du droit*, Rev. Univ. Brux. 1948-1949, bl. 436-445.

(16) *De l'interprétation des lois*, Brussel-Parijs 1925, t. II, bl. 336 (besluit): « ... puisque le Droit tend à la réalisation de la Justice... »

(17) Zie Van Dievoet, *ibid.*, bl. 148.

(18) *Traité élémentaire de droit civil belge*, 2e uitg., t. I, bl. 241.

(19) *Théorie générale du Droit*, Parijs 1951, bl. 216.

(20) Le Fur, *Le Droit et les autres règles de la vie sociale*, in *Archives de philosophie du droit et de sociologie juridique*, 1935, nr 3-4, bl. 10.

(21) Landesgericht Gieszen, 18 April 1953, *Juristenzeitung* 1953, bl. 281. Zie R.W., 27 Sept. 1953, kol. 84.

(22) *Déclin du Droit*, bl. VII.

(23) H. Rommen, *Die ewige Wiederkehr des Naturrechts*, 2e uitg., München 1947, bl. 159.

(24) *Théorie générale du Droit*, bl. 223.

(25) *Théorie générale du Droit*, bl. 284.

(26) *Traité élémentaire de Droit civil*, t. I, 2e uitg., bl. 241.

Antwoord van Mr H. FAYAT,

Voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap

Met vreugde en fierheid voor het Vlaams Pleitgenootschap heb ik naar Uwe uiteenzetting geluisterd. Verfiende juridische stof met elegantia juris behandeld.

Idealisme gedreven door innerlijke geestdrift en gelouterd door bezadigdheid.

Beredeneerd optimisme gevoed aan voortreffelijke lectuur.

Evenwichtigheid van een constructieve houding.

Laat mij U zowel voor de keuze van Uw onderwerp als voor de vorm, de inhoud en het algemeen opzet van Uw rede geluk wensen.

U hebt Uwe stof met aantrekkelijke middelen behandeld, Uwe auteurs aan verschillende tijdperken en Uwe voorbeelden aan verscheidene toestanden ontlenende.

Uwe bespreking van het wezen en de betekenis van het natuurrecht is kranig en tevens behoedzaam geweest. Gij hebt U gewacht voor te vage en te algemene opvattingen zonder nochtans naar onverantwoorde verduidelijkingen te trachten.

Was het niet Aristoteles, de grote leermeester van Uw lievelingsphilosoof, die schreef: « Het is een teken, niet van verstand, maar van onwetendheid en pedanterie, meer duidelijkheid van een onderwerp te verwachten dan het vatbaar voor is ».

Aan de verleidingen van een vervoerend thema hebt U voorbeeldig weerstaan terwijl U er in geslaagd zijt een zo oud en zo vaak behandeld vraagstuk op oorspronkelijke — en daarom de belangstelling van Uw toehoorders gaande houdende manier te bespreken.

Nogmaals — en van harte proficiat.

Vanaf Uw exordium heb ik gevoeld dat de vervulling van mijn traditionele opdracht niet gemakkelijk zou zijn.

Hebt U mij niet de lust willen ontnemen U omtrent de noodzakelijkheid van het natuurrecht tegen te spreken, door U op mijn eigen woorden te beroepen, hier van deze plaats, één jaar geleden, op één dag na, in dezelfde hoedanigheid van Voorzitter uitgesproken.

Hadde ik de minste aansporing gevoeld om heden te verwerpen wat ik gisteren aanvaard heb, ik zou U nochtans op dat stuk van repliek gediend hebben, moed halende uit het eerbiedwaardige voorbeeld dat het Hof van Verbreking, waar wij hier te gast zijn, ons soms geeft wanneer het zijn eigen rechtspraak omgoot en mij beschermd voelende door de traditie die van de Voorzitter verwacht dat hij de Redenaar zal tegenspreken.

Maar die aansporing voel ik niet.

Over de algemene strekking van uw betoog ben ik het met U eens, zodanig zelfs dat ik verkies het

vraagteken dat achter de titel van uwe rede staat als een uitroepteken te lezen. Na U gehoord te hebben ben ik verheugd te mogen onderlijnen dat de woorden: Terug naar een natuurrecht, niet langer als een ondervraging maar wel als een exhortatie weerklinken.

Ik aanvaard ook de door U voorgestelde omlijning van meer dan een begrip.

Met uw historisch perspectief kan ik mij nochtans niet verenigen.

Na de onmogelijkheid erkend te hebben binnen het bestek van uwe rede een volledig overzicht van het rechtsdenken in verband met het natuurrecht te geven, hebt gij als uitgangspunt van uwe bespreking de 17^{de} en 18^{de} eeuwse natuurrechts-theorieën genomen.

Het rationalistisch optimisme dat met Huig de Groot zijn intrede doet in de rechtsphilosophie, heeft, zoals gij het hebt aangetoond, tot overdreven natuurrechtstheorieën geleid die door een meer positieve en meer wetenschappelijke tijd niet langer kunnen aanvaard worden. Het rationalistisch optimisme zelf heeft trouwens aan de vooruitgang van de wetenschap veel van zijn overtuigingskracht ingeboet.

De meer pessimistische stemming — of optimistisch gezegd — de minder hoopvolle wereldbeschouwingen werden niet vooreerst ingegeven door overwegingen omtrent het onheil dat de ontwikkeling van de kennis over de mensheid brengen kan. Naast de onherstelbare vernieling die door de wetenschap wordt mogelijk gemaakt, mag deze daarentegen op de verwikkeling van een voller, rijker, veelzijdiger, langer en beschermder leven bogen en kan zij verwijzen naar de belofte van nog groter vooruitgang, indien de nieuwste uitvindingen tot vredelievende doeleinden worden aangewend (1). De bres in het onvoorwaardelijke rationalistische optimisme werd vóór de ontdekking van de atoomkracht reeds geslagen door het groeiende besef dat kennis niet alles verklaren en dat de causaliteitsleer, die de sluitsteen van alle vroegere wijsgerige stelsels was, niet langer meer als de enige uitlegging van de natuurverschijnselen gelden kon (2). Zolang men overtuigd was dat de wetenschap ons in staat zou stellen van oorzaak tot oorzaak op te klimmen, dan was ook de hoop toegelaten dat men door proefondervindelijke studies de eindoorzaken zou bereiken die het voorwerp waren geweest van de metaphysische speculaties der Grieken. De vermetele genialiteit van de Griekse filosofie, die het waagstuk van het vorsen naar de «causes premières» zonder de middelen van onze moderne wetenschap had aangedurfd (3), zou aldus haar uiteindelijke rechtvaardiging zijn tegemoet gegaan.

Deze algemene gedachtengang maakt het voor mij onbegrijpelijk, mijn waarde confrater, waarom U, na de natuurrechtstheorieën van de 17^{de} en de 18^{de} eeuw als uitgangspunt van uw historisch overzicht genomen te hebben, om ze met goede argumenten te verwerpen, dan naar de Heilige Thomas van Aquino teruggrijpt, en zodoende de fundamentele verdienste van de klassieke oudheid voor het ontstaan van de idee van het natuurrecht minder recht laat wederbaren, terwijl uit uw uiteenzetting de orginele bijdrage die de sociologie tot de herziening van deze idee geleverd heeft, niet naar voren treedt als het eigen werk van de moderne wetenschap, maar veeleer als een soort voltrekking van stellingen door de prins van de middeleeuwse scholastiek geformuleerd.

Het zijn nochtans de Grieken die het onderscheid natuurrecht - positief recht voor het eerst in de

Westerse gedachtenwereld gebracht hebben. Bij hen vindt men de eerste redeneringen omtrent het

φύσει δίκαιον en het νόμος δίκαιον (4), omtrent hetgeen recht is naar de natuur en hetgeen recht is naar de wet. Zij zijn het die zoeken naar de hogere rechtvaardiging van de rechtsnorm, ten einde de gehoorzaamheid aan het wettelijke voorschrift anders te funderen dan op het blote «verboden» of «moeten» van de positieve tekst. Hun antwoord op deze vraag is niet eensluidend geweest, maar eens de vraag gesteld, eens de vonk hare schittering had vertoond, zou zij niet meer te doven zijn. Dit hebben wij in de Griekse erfenis gevonden en het is een κτήμα ζῆναι (5) geworden, een schat voor altijd. Was het ook niet een Griek, de treurspeldichter Sophokles, die in een zestal onvergetelijke verzen de opstand tegen het positieve recht uit naam van het natuurrecht heeft verkondigd en meteen de vinger heeft gelegd op de zwakke kant van elke positieve rechtsregel: dat hij slechts het werk is van mensen die met gezag bekleed, op grond van dit gezag, dwingende rechtsregelen aan andere mensen opleggen (6).

Bij de Romeinen, door wie de term «natuurrecht» («jus naturale») in onze woordenschat rechtstreeks ingevoerd werd, is het aan de Stoïcijnen te danken dat het «natuur»-element in het natuurrechtsbegrip meer aan het menselijke en meer bepaaldelijk aan het hogere streven van de menselijke persoon verbonden wordt (7), volgens de beroemde zegswijze van Seneca waaraan U zeer treffend herinnerd hebt: homo sacra res homini.

Hierbij vervoegt zich dan de christelijke geloofsbelijdenis, waarin wat U genoemd hebt de «onherleidbare menselijke persoon» als de wereldlijke drager van de bovennatuurlijke ziel voorkomt, die door het recht moet geëerbiedigd worden. Tegenover de Romeinse tyrannie zoekt het christendom eerst zijn weg. Het «reddite igitur quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo» (8) is een soort vergelijk, dat principieel ten overstaan van het positieve recht en het wereldlijk gezag als een verzwakking van de impuls van het natuurrecht kan worden beschouwd, maar toch in zich hield het essentiële voorbehoud dat wat in het positieve recht vervat is niet alles insluit, dat er iets aan het gezag steeds zal ontsnappen, dat er iets in de menselijke persoon is dat onherleikbaar blijft.

Het is zeker de ongemene verdienste van Thomas van Aquino dat hij de synthese heeft weten te maken van de christelijke geloofsbelijdenis en van een aantal filosofische stellingen der Grieken zoals zij door Aristoteles verwerkt werden (9).

Het middeleeuwse filosofische denken is nochtans bij de Renaissance een dwangbuis gebleken, waartegen zeer hard is moeten gestreden worden — zoals Copernicus en Galilei het ervaren hebben (10).

De bevrijding kwam, in de rechtsphilosophie, zoals op vele andere gebieden, door de geest van de Renaissance, waarvan de vloedgolf zich tot aan het einde van de 18^{de} eeuw liet gevoelen.

De tekortkomingen van de zuiver wijsgerige speculaties door de vooruitgang op het gebied van de proefondervindelijke wetenschap blootgelegd en de systematische studie der maatschappelijke verschijnselen door de positieve, moderne sociologie ondernomen, hebben ons dan eindelijk tot meer bescheiden, meer gerelativeerde opvattingen op menigerlei gebied gevoerd. Wat U het aureool der redelijkheid genoemd hebt is zonder twijfel aan het verbleken gegaan.

Vandaar deze nuchtere kijk op het natuurrecht die nu de onze is, maar die in ons de vonk niet heeft

kunnen uitdoven die de Griekse denkers ontstoken hadden.

Men is het meer eens geworden over hetgeen het natuurrecht *niet* is, dan over zijn wegen zelf.

Het heeft een ethische inslag, en toch staat het buiten de zedenleer, omdat het op de rechtsorde afgestemd is en niet op de moraliteit.

Het komt als een hogere rechtsbetrachting voor en toch is het geen positief recht en mag het geen excuus zijn voor de verwaarlozing van de positieve rechtstechniek. U hebt dat met kracht en gevatheid onderstreept.

Is het een catalogus van een aantal «goede» rechtsregelen?

Sommige geleerden aanvaarden deze stelling (11). Zij vervoegt in een zekere zin de eerste Romeinse opvatting van het *jus naturale*, als het *jus gentium*, zijnde de rechtsregelen gemeen aan vele volkeren, alhoewel het in deze eerste vorm door het Romeinse rechtsdenken geenszins boven het *jus Quiritum* gesteld wordt (12).

Persoonlijk zou ik mij liever willen houden aan een opvatting van het «natuurrecht» als de noodzakelijke menselijke reactie tegenover de bestaande positieve rechtsorde, een opvatting die min of meer verwant is met deze van het «rechtsgevoel» in het werk van de Leidse hoogleraar H. Krabbe (13). Het wezen van het natuurrecht vinden wij dan in deze menselijke reactie terwijl zijn inhoud enigszins onbepaald blijft en wisselend belicht wordt naar de behoeften van de tijd, dan eens bepaalde rechtsregelen funderende en steunende, andere bekampende, andere weer tot het positieve rechtsbestaan roepende.

Is het natuurrecht alleen «gerechtigheid»?

Het is dat voor een groot deel, zoals U het aan de hand van enkele treffende voorbeelden aangetoond hebt en niet in het minst in deze fascinerende rechtsontwikkeling die de naam van sociale wetgeving draagt.

In dezelfde lijn ligt de uitbreiding van het begrip der burgerlijke verantwoordelijkheid door haar toepassing op de openbare besturen en door de onderwerping van de soevereine Staat aan deze algemene regel. Zelfs de oprichting van nieuwe organen van rechtsbedeling, zoals de Raad van State, kan aan deze strekking worden toegeschreven.

Doch het natuurrecht is niet alleen «gerechtigheid». Dit schijnt mij in het bijzonder aan het licht te komen met de natuurlijke «rechten» of «vrijheden», waaraan het 18^{de} en het 19^{de} eeuwse natuurrecht juist zoveel belang heeft gehecht.

Dit alomvattend ingrijpen van het natuurrecht op het gehele positieve recht is zijn meest wezenlijk kenmerk. Vandaar dat er naar mijn oordeel geen betere term is dan het «natuurrecht» om het begrip aan te duiden dat ons bezig houdt. Vandaar ook de aanhoudende gehechtheid aan die benaming.

Natuurrecht!

Misschien behoort U, waarde Confrater, tot de talloze bent der Romeo's die in de ban van Juliet's terminologisch negativisme gevallen zijn.

«What's in a name? That which we call a rose

By any other name would smell as sweet» (14).

Alhoewel U niet verwaarloosd hebt eraan te herinneren dat het woord natuurrecht een stamboom heeft zoals weinig andere, werd dit woord door U naar mijn gading niet voldoende verdedigd. Inderdaad heeft de term «natuurrecht» zijn eigen zinvolle betekenis.

Hij dringt ons de idee op van een recht dat werkelijk recht is, hij dwingt ons naar omhoog te kijken, naar een hogere, meer gelouterde opvatting van het

recht, naar een rechtsidee die wij moeten trachten te verwerkelijken omdat zij op natuurlijker, wezenlijker wijze, het recht is, omdat zij meer en beter het recht is dan de positieve rechtsregel.

De term «natuurrecht» herinnert er ons ook aan, zoals geen ander het kan, dat het recht met de natuur van de mens verknocht is, dat het positieve recht niet op zichzelf leven kan en dat het evenmin alleen op dwang en gezag kan gesteund worden.

Voorwaar, de positivistische rechtstheorieën hebben hun waarde als wetenschappelijke disciplines. Het werk van een Kelsen b.v., is van buitengewone waarde voor de verfijning van de juridische vorming. Zijn quasi-wiskundige omschrijving van het wezen van het positieve recht, zijn ontleding van het begrip der rechtspersoonlijkheid, namelijk in de gevallen waar een rechtspersoon voor een ander optreedt om tegenover deze zekere verbintenissen te doen ontstaan, zijn subtiële constructie van een rechtsgemeenschap overkoepeld door een soevereine rechtsbron, dit alles is uiterst leerzaam. Daarbij komt dan in de «reine Rechtslehre» het onderscheid tussen de wereld van het «Sein», van het zuivere gebeuren en de wereld van het «Sollen», de wereld der normen, der positieve rechtsnormen in het bijzonder (15).

Doch precies in het normatieve karakter van het positieve recht, door materiale dwang gesanctioneerd, ligt het onvermijdelijke aanknopingspunt met het natuurrecht.

Want de rechtsnorm richt zich met imperatieve dwangkracht tot de mens, zij wordt niet in het luchtledige verkondigd, zij bestaat niet op zichzelf en om zichzelf, zij wordt gesteld met het oog op de mens, met het doel hem aan haar voorschrift te onderwerpen, met de verwachting dat hij zich aan haar zal onderwerpen. Wat zij als een «moeten» of als een «verbod» oplegt, wordt, onder de mantel van het algemeen welzijn of krachtens de gewettigheid van het gezag, als een «behoren» voorgesteld. Zij is norm geassorteed met dwang, maar zij noemt zich recht. Zij meldt zich aan als het gerechte behoren.

Hoe kan het positieve recht verwachten dat de mens, tot wien het zich aldus richt, ooit zal ophouden de vraag te stellen of dat behoren dat hem opgelegd wordt, wel werkelijk zo behoort te zijn, of de norm die zich recht noemt wel «recht» is. Hoe kan het positieve recht ooit de vuurproef van het natuurrecht ontgaan? Is het «natuurrecht» niet de uitdrukking van het «eeuwige menselijke» ten overstaan van het positieve recht?

Het is dan in de gevallen waar het natuurrecht *tegen* het positieve recht ingeroepen wordt dat de theoretische moeilijkheid het grootst is. Elke binnenlooding van het natuurrecht in het positieve recht met de hoop deze moeilijkheid op te lossen is bij voorbaat tot mislukking gedoemd. Met formules als deze waarvoor men in een positieve tekst verkondigt dat de opstand tegen de onderdrukking het heiligste recht is (16), heeft men geen stap verder gedaan, want de daad van opstand zal steeds een opstand tegen de positieve rechtsnorm blijven en de beslissing van het individu een opstandeling te worden, omdat hij zich op een bepaald ogenblik daartoe gerechtigd acht, zal wel nooit op een duidelijke positieve rechtsregel kunnen gesteund worden. Een weerstand, een opstand, een omwenteling, hoe gerechtvaardigd ook van menselijk standpunt uit bekeken, zal steeds een breuk betekenen met de bestaande, dwingende, positieve rechtsorde.

De bestraffing van oorlogsmisdaden, zoals deze door het Internationale Militaire Gerechtshof te Nurnberg

geschiedde krachtens het internationaal accoord van 8 Augustus 1945 (17), is een ander treffend voorbeeld van de conflicten waartoe het natuurrecht ons leiden kan. In dit geval ging het daarbij ook om de keuze tussen twee vereisten van het natuurrecht, zoals U het aangestipt hebt. Dit voorbeeld toont aan hoezeer de inhoud van het natuurrecht wisselbaar is. De feitelijke omstandigheden, de onaanvaardbare naleving van een bepaalde positieve rechtsorde, de leemten in de beteugeling van zekere hemeltergende misdaden, kunnen het natuurrechtsgevoel zó oriënteren en tot reactie aanwakkeren, dat een zo vast geankerd begrip als datgene wat vervat is in de leuze «nulla poena sine lege» een extensieve, natuurrechtelijke interpretatie krijgt die zonder gevaar is, moest zij zonder onderscheid worden toegepast (18).

Op een laatste punt had ik U wat meer de nadruk willen zien leggen.

Het positieve recht is het werk van de wetgever. Het individu is daartegen meestal weerloos. Zijn weerloosheid wordt nog hachelijker wanneer het positieve recht zich op de anonimiteit van het gezag beroept.

Deze anonimiteit van het gezag heeft ten doel de werkelijkheid te maskeren, deze werkelijkheid zijnde dat de wetgever, welke ook zijn naam, welke ook zijn waarachtige of vermeende legitimiteitstitels wezen, toch altijd maar een mens is. Het brutale feit is dat het mensen zijn die voor andere mensen dwangregelen uitvaardigen (19).

Het natuurrecht bekampt hier de aanmatiging van het abstracte staatsgezag. Uit naam van de zuivere menselijkheid zal het de theorieën van onderwerping aan het gezag «in se» verwerpen. Het zal het positieve recht als een product van menselijke machtswil steeds met een kritisch oog ontleden.

Zeker zal het zich beroepen op de natuurlijke rechten en vrijheden om de meest legitieme staatsorde tot stand te brengen, maar het zal elk gezag, hoe legitiem ook, aan de waarde van zijn rechtsproductie beoordelen.

Zal ik na U, mijn waarde Confrater, aandringen op de noodzakelijkheid van deze kritische waakzaamheid?

Wij hebben een achttal jaren geleden het einde van een wereldoorlog beleefd, gedurende welke de beschaving en al wat ons dierbaar is door de griezelligste uitpattingen van een onmenselijke tyrannie werden bespot.

Een andere tyrannie werpt nu hare schaduw over Europa uit. Zij toont ons over welke onweerstaanbare suggestie- en repressiemiddelen het moderne gezag beschikken kan.

In onze landen, waar het recht wordt hoog gehouden, stelt de ontwikkeling van de techniek tot bevrediging van de stoffelijke en geestelijke behoeften, tot vermenigvuldiging der broden en der spelen, tot verhoging van al de levensstandaarden, zodanige eisen aan de economische en politieke gemeenschapsorganisatie, dat wij meer en meer gaan leven in een wereld van technische ordening, van productiviteit, van utilitaire doelmatigheid, onder de leiding van gespecialiseerde en moeilijk te controleren publiekrechtelijke en semi-publiekrechtelijke organen.

«Less talk about «rights» and «natural rights»; more about duties and order and discipline», zo prafetiseert de auteur van «Managerial Revolution» (20).

Onze tijd heeft zich terecht voor de prae-eminentie van het algemeen welzijn uitgesproken, als de zekerste weg om aan elkeen de grootste kansen te bieden dat hem geluk, welvaart en volste ontplooiing van zijn persoonlijkheid zullen ten deel vallen.

Doch de techniek die voor het algemeen welzijn moet instaan heeft haar gevaren. Daaronder is er een

dat de juristen het best van dicht bij kunnen volgen: de aanwending van het positieve recht als een loutere techniek op zichzelf.

Mijn waarde Confrater, hoe dramatisch klinkt niet, in dit verband, uwe aansporing tot de juristen, tot de beoefenaars van het positieve recht, precies tot diegenen dus die het positieve recht beter kennen dan hun land- en tijdgenoten, die in de bevordering en de toepassing ervan te hunnen bate een uitnemende rol moeten spelen, opdat zij zich niet in een soort positief-rechtelijke «tour d'ivoire» zouden opsluiten, opdat zij door hun stilzwijgen of hun onverschilligheid niet de medeplichtigen zouden worden van de onvoorwaardelijke onderwerping van het individu aan het gezag uit naam van het positieve recht.

Er is geen jammerlijker «trahison des clerics» (21) dan de miskenning van het natuurrecht door de juristen.

Vooraleer aan de Heer Stafhouder het woord te verlenen, houd ik eraan, mijn waarde Confrater, U een laatste maal geluk te wensen met uw plichtbewuste toespraak.

(1) Cf. Toespraak van Generaal Dwight D. Eisenhower, President van de V.S.A., tot de Algemene Vergadering der Verenigde Naties, te New York, 8 December 1953.

(2) Sir James Jeans, *The Mysterious Universe*, (eerste uitgave 1930, herzien 1933) heruitgegeven door «Pelican Books» 1937, waarin cf. blz. 32, 153, 178.

(3) H. De Page, *L'idée du droit naturel*, Brussel, 1936, blz. 17-33.

(4) H. Rommen: «Die ewige Wiederkehr des Naturrechts», in de Franse vertaling, Parijs, 1954, blz. 30.

(5) Hebben de Grieken het voor gevoel gehad dat zij zulke ongeëvenaarde plaats in de wereldsgeschiedenis gingen innemen? De grootheid van Athene, zoals zij door Pericles bezongen wordt in zijn lijkrede voor de gesneuvelden in het eerste jaar van de Peloponnisische oorlog, laat toe het te vermoeden (Thukydides, II, 35-46, inzonderheid 41). Thukydides zelf heeft van zijn eigen werk getuigd dat hij het zo heeft geschreven, dat het een schat voor altijd zou worden (1.22).

(6) Sophokles, *Antigone*, 450-455.

(7) Sir H. J. S. Maine, *Ancient Law*, Lent & Sons Ltd, London, 1936, blz. 32-33. De eerste uitgave dagtekent van 1861.

(8) Mattheus, XXII, 21.

(9) Cf. Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, London 1946, blz. 474 volg. De thomistische wijsbegeerte wordt sedert Paus Leo XIII (cf. zijn encycliek *Aeterni Patris*) van 4 Augustus 1879) als het meest geëigend hulpmiddel voor het Rooms-Katholiek theologisch onderwijs voorgeschreven (*Corpus Juris Canonici*, Can 1366, 2). Zie het artikel van Prof. F. Sassen, onder het trefwoord «Neo-Scholastiek», in *De Katholieke Encyclopaedie*, XVIIIe deel, blz. 470.

(10) In 1616, toen het conflict tussen het nieuwe wereldbeeld en de kerkleer zich ten gevolge van Galilei's publicaties toespitste werd Copernicus' werk: «*De Revolutionibus Orbium Coelestium*» op de Index geplaatst en werd er slechts in 1757 van geschrapt. Het beroemdste werk van Galilei: «*Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, Tolemaico e Copernicano*» werd, zodra het verschenen was, heftig door de aanhangers van Aristoteles aangevallen. In 1633 werd Galilei te Rome gevangen gezet en moest op 22 Juni 1633 de leer van Copernicus afzweren. De verspreiding en de lezing van zijn boek werden verboden. (Winkler Prins, *Encyclopaedie*, zesde druk, dl VI, blz. 403, deel IV, blz. 120).

(11) Zie J. Haesaert, *Natuurrecht, cursus gedoceerd aan de Universiteit Gent*, 1951, blz. 102-221. «Een gemeenschap om leefbaar te zijn moet aan algemeen geldige vereisten voldoen. Deze zijn de postulaten van haar bestaan. Zij gelden steeds en altijd voor elke gemeenschap.» (blz. 102)

(12) Cfr. Sir H. J. S. Maine, op. cit., blz. 30.

(13) Cf. De Moderne Staatsidee, 's Gravenhage, 1915: «Het is voor ons doel genoeg te kunnen constateren dat het rechtsgevoel een algemeen menselijke neiging is, welke reageert op ons eigen gedrag en de gedragingen van andere mensen. Normen, welke uit die reactie ontspringen, zijn rechtsnormen en hebben ook tegenover de wil van het individu, wiens rechtsbewustzijn als maatstaf gold, een objectieve gelding...» blz. 42-43.

(14) Shakespeare, *Romeo and Juliet*, II, 2.

(15) Hans Kelsen, *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*, 2e uitgave, Tübingen, 1928, 253 blz., passim.

(16) Cf. art. 35 van de Verklaring van de Rechten van de Mens en van de Burger, in de Grondwet van de Franse Republiek van 24 Juni 1793, Faustin A. Hélie: *Les Constitutions de la France*, Parijs, 1880, blz. 378: «Article 35: Quand le gouvernement viole les droits du peuple, l'insurrection est pour le peuple et pour chaque portion du peuple le plus sacré des droits et le plus indispensable des devoirs».

(17) Cf. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis and

Charter of the International Military Tribunal, ondertekend te Londen, 8 Augustus 1945, H. M. Stationery Office, Cmd 6903. Dit verdrag, ondertekend of bijgetreden door 23 landen op het ogenblik dat het arrest van het Internationaal Militair Gerechtshof gevelde werd, bepaalt in artikel 6 van het darbijgevoegde Charter de misdaden die strafbaar worden gesteld: a) misdaden tegen de vrede, nl. het voorbereiden en voeren van een aanvalsoorlog of van een oorlog in strijd met bestaande verdragen; b) oorlogsmisdaden, nl. verkrachtingen van de wetten en gewoonten van de oorlog; c) misdaden tegen de mensheid, nl. moord, uitmoording, verslaving, deportatie, enz. Artikel 27 van dit Charter bepaalt dat het Internationaal Militair Gerechtshof op een schuldig bevonden beklagde doodstraf of elke andere gerechte straf zal mogen toepassen.

(18) Cf. Judgment of the International Military Tribunal, Nurnberg, 30 September - 1 October 1946 (H. M. Stationery Office, London, Cmd 6964). Dit vonnis, waarbij 12 van de belangrijkste oorlogsmisdadigers, w.o. Goering, Ribbentrop, Rosenberg, Strelcher, Seyss Inquart, tot de doodstraf veroordeeld werden om gehangen te worden, 3 tot levenslange opsluiting, 2 tot 20 jaar, 1 tot 15 jaar en 1 tot 10 jaar opsluiting, beslaat 131 dicht gedrukte bladzijden. De feiten, die bewezen werden bevonden, zijn feiten waarvan het duidelijk is dat zij niet ongestraft konden blijven. Wie er aan twijfelt getrouwe zich de moeite het arrest van Nurnberg te lezen. Over de rechtsfundering van de uitgesproken straffen, herleze men o.a. in het arrest, blz. 38-42, 42-44 en 64-65. Het beginsel « nullum crimen sine lege » moet beschouwd worden als zijnde geëerbiedigd, rekening houdende niet alleen met de bepalingen van het Verdrag van 8 Augustus 1945, maar vooral met het bestaande internationale en nationale recht op het ogenblik dat de feiten gepleegd werden. Technisch en positief-rechtelijk vindt men voor de eerste twee categorieën van misdaden echter, buiten artikel 27 van het Charter gehecht aan het Verdrag van 8 Augustus 1945, geen bepaalde aanduiding van een straf reeds uitgevaardigd op het ogenblik dat de feiten gepleegd werden. Het lijkt mij interessant in verband met deze overwegingen te verwijzen naar zekere bepalingen

van de Europese Conventie en van de Universele Verklaring over de Rechten van de Mens.

Artikel 7, par. 1 van het Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele Vrijheden, ondertekend te Rome op 4 November 1950 (Europese Conventie). (Document Senaat, nr 279, zitting 1952-1953) en artikel 11, par. 2 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (aangenomen op 10 December 1948 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties) - (Document Kamer, nr 102, zitting 1948-1949) voorzien de mogelijkheid van de beteugeling van feiten strafbaar gesteld door het internationaal recht. Artikel 7, par. 2 van de Europese Conventie gaat evenwel verder dan de Universele Verklaring door te beschikken dat zelfs bij afwezigheid van een strafbepaling, de beteugeling van feiten, die een misdrijf zijn overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen welke door de beschaafde volken worden erkend, zal toegelaten zijn. Art. 15, par. 2 van de Europese Conventie bepaalt voorts dat geen enkele afwijking aan artikel 7 in tijd van oorlog zal gewettigd worden. Bij hare ratificatie van de Europese Conventie heeft de Duitse Bondsrepubliek, op 5 December 1952, het voorbehoud gemaakt « dat zij het bepaalde in artikel 7, lid 2 van het Verdrag slechts zal toepassen binnen de perken van artikel 103, lid 2 van de Grondwet der Duitse Bondsrepubliek ». Deze bepaling luidt: « Een daad kan slechts gestraft worden indien de wet haar strafbaar heeft gesteld vooraleer ze werd bedreven ». (Document Senaat, nr 502, zitting 1952-1953, blz. 37).

(19) « In der Demokratie erscheint der Staat als solcher als Subjekt der Herrschaft. Hier verdeckt der Schleier der Staatspersonifikation das dem demokratischen Empfinden unerträgliches Faktum einer Herrschaft von Mensch über Mensch ». Hans Kelsen, Vom Wesen und Wert der Demokratie, 2e uitgave, Tübingen, 1929, blz. 11-12.

(20) J. Burnham, The Managerial Revolution, eerste uitgave 1941, heruitgegeven door Penguin Books, 1945, waarin cf. blz. 161.

(21) Julien Benda, La Trahison des Clercs, Parijs, 1927, passim.

Rede van Mr M. SAND, Staffhouder der Balie

Op het ogenblik dat ik voor de tweede maal in uw midden het woord neem weze het mij eerst en vooral toegelaten met tevredenheid te wijzen op de zo uiterst sympathieke activiteit die heerst in de schoot van het Vlaams Pleitgenootschap, op zijn werklust en op het verheven karakter van de onderwerpen, die met zulke grote objectiviteit, in zijn schoot worden behandeld.

Het is de Staffhouder ten zeerste aangenaam U deze gemeenschappelijke hulde te kunnen brengen.

Buiten uw zuivere beroepsactiviteit, zoals de pleitoefeningen en de pleitexamens, onderhoudt ge in uw midden, door debatten, zoals datgene dat vandaag aan de orde was, de liefde tot het recht en de erediens der gerechtigheid. Hiervoor weze U dank geweten.

Wat U betreft, mijn waarde Confrater, laat mij eerst en vooral toe mij aan te sluiten bij de zo verdiende hulde welke U gebracht werd door de Voorzitter.

De keus van uw onderwerp openbaarde de genereuse neiging van uw hart.

De wijze waarop U dit onderwerp hebt behandeld, de scherpzinnigheid en de sierlijkheid die uw uiteenzetting hebben gekenmerkt, openbaren de hoedanigheden van uw geest.

U hebt het aangedurfd te handelen over geduchte vraagstukken, die sedert twee duizend jaar de denkers bezighouden. Staan de beginselen van het natuurrecht boven de voorschriften van het positief recht? Dringen zij zich op aan de wetgever? Zijn zij van aard te kunnen vastgelegd worden in een wetboek? Kunnen zij de leemte van het positief recht aanvullen? En verder, bestaat er zelfs een natuurrecht, ofwel heeft men die naam slechts gegeven aan een eenvoudige neiging naar een gerechtigheidsideaal, neiging die wel van blijvende aard is, maar die toch gekenmerkt is door een eeuwige wording?

Kalme en gelukkige tijdperken zien het begrip van

het natuurrecht naar het tweede plan verschuiven. Het lijkt wel dat het natuurrecht alsdan, ten minste voor het ogenblik, tot zijn werkelijkijking is gekomen om enkel nog, zoals trouwens het positief recht, de harmonieuze kurve van de vooruitgang te volgen.

Maar zodra er zich tijdperken voordoen die verstoord worden door wrede oorlogen of innerlijke twisten, door schreeuwende ongerechtigheden of dwingend verzuuchtingen, keren de geesten zich dadelijk opnieuw naar het natuurrecht om hieraan hulp, raad en bijstand te vragen.

De maatschappelijke orde berust niet uitsluitend op de waardigheid van en de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid. De mens heeft niet enkel rechten. Hij leeft in gemeenschap, wat hem plichten oplegt. Het evenwicht tussen de individuele rechten en het collectief recht drukt zich uit in een ideaal dat beweeglijk is en dat slechts moeilijk kan verwerkelijkt worden. Het is om dit ideaal te bereiken of, ten minste, om het te benaderen, dat men zal trachten terug te keren tot het begrip van het natuurrecht.

Het is nu ongeveer sedert een halve eeuw dat deze wedergeboorte van het natuurrecht zich aftekent. Zij is aanleiding geweest tot merkwaardige bekeringen.

De deken Ripert, om slechts hem te noemen, die in 1918 een bepaald tegenstander was van het natuurrecht, aarzelde niet te schrijven « que cette croyance ne nous donnera ni la sécurité dans le jugement, ni la force dans l'action, ni la tolérance dans la victoire » (Droit naturel et positivisme juridique N° 35, blz. 45-46, Annales de la Faculté de droit d'Aix, nouvelle série, n° 1, Marseille 1918). Maar zie, heden ten dage komt hij terug tot datgene wat hij destijds veroordeelde en U hebt op passende wijze gewag gemaakt van de verklaring welke hij onlangs deed,

namelijk « que dans une Europa pacifique, les négociations audacieuses et les discussions subtiles sur l'idée du droit pouvaient paraître inoffensives. Mais dans un monde bouleversé par la violence et dominé par la cupidité, quelle tyrannies seront justifiées pour rétablir l'ordre si on laisse périr celui qui était fondé sur la justice? »

Het is deze strekking welke U op uw beurt, op welsprekende wijze hebt vertolkt.

Het recht is het geheel der regelen die, onder de waarborg van de maatschappelijke dwang, de activiteit beheerst van de mensen die leven in gemeenschap.

Het is door de dwang dat het recht zich onderscheidt van de moraal.

Welke zal nu de stelling zijn van het natuurrecht in de ogen van hen die het bestaan ervan aanvaarden in al zijn kracht en in al zijn strengheid?

Onder voorbehoud van de dwang, die in beginsel meestal zal ontbreken, zal het natuurrecht een recht zijn van hogere orde, voortgesproken uit de aard der dingen, objectief en onveranderlijk. Het zal een voorbeeld, een aardstype van rechtsbegrip zijn, waarvan de verschillende positieve verwezenlijkingen slechts omzettingen zullen zijn in de menselijke orde.

Wanneer dit begrip juist ware, hoe zou men het dan kunnen verklaren dat de primitieve beschavingen er geen beroep op gedaan hebben? Hoe zou men kunnen verklaren dat hetgeen duizend jaar geleden als natuurrecht beschouwd wordt niet zou gelden in andere werelddelen of zelfs onder andere hemelen van ons werelddeel? Wanneer het begrip van het natuurrecht verandert in de ruimte en in de tijd, hoe zouden wij dan nog de draagwijdte kunnen erkennen van een recht van hogere aard, dat vooraf zou bestaan en dat de wereld zou kunnen onderrichten, omdat het onveranderlijke verhoudingen zou formuleren die spruiten uit de aard der dingen?

Historisch gezien hebben de meest verschillende en de meest tegenstrijdige idealen er aanspraak kunnen op maken te gelden als natuurrecht.

Was het bij de oude volken niet overeenkomstig met het natuurrecht de overwonnenen tot slaven te maken? En schijnt dit begrip, overgeplaatst in onze tijd, ons niet afschuwelijk?

Wanneer het natuurrecht voldoende buigzaam is om zich te laten plooiën en te laten gebruiken tot volstrekt tegenover elkaar staande doeleinden, dient men het dan niet de soevereiniteit en de universaliteit te onzeggen welke zijn verdedigers het toekennen?

Is het woord « natuurrecht » zelf iets meer dan een bedrieglijk spiegelbeeld?

Men leert dat het recht zijn oorsprong vindt niet alleen in de wet, in de gebruiken, die een ongeschreven vorm zijn van de wet, in de rechtspraak en de rechtsleer, die commentaren zijn van de wet en van de gebruiken, doch ook in de billijkheid (De Page, tome I, n° 13). De billijkheid, zegt De Page, is samengesteld uit enkele grote traditionele beginselen, van hoge juridische moraliteit, die erkend zijn geworden zodra de beschaving een zekere ontwikkeling had bereikt en die er toe bijgedragen hebben het recht rechtvaardiger en menselijker te maken.

De billijkheid wordt erkend als bron van het recht door verschillende teksten van ons Burgerlijk Wetboek. Vermelden wij enkel artikel 1135 volgens hetwelk « overeenkomsten verbinden niet alleen tot hetgeen daarin is uitgedrukt, maar ook tot al de gevolgen, die door de billijkheid, het gebruik of de wet aan de verbintenis, volgens haar aard, worden toegekend ».

In zekere gevallen wordt de billijkheid ook als

rechtsbron erkend door de rechtspraak. Wanneer het Hof van Verbreking een arrest verbreekt wegens schending der rechten van de verdediging, past het geen enkele wettekst toe en eist het niet dat dergelijke tekst in de voorziening zou vermeld worden. Het beslist alsdan volgens de billijkheid.

Maar wat is nu de billijkheid? Is het niet het gevoel, — veranderlijk volgens tijd en ruimte, veranderlijk zelfs naar gelang de groep individuen die eenzelfde natie uitmaken, van wat allereerst en fundamenteel rechtvaardig is, van datgene dat enkel zou kunnen bestreden worden ten koste van een schreeuwende onrechtvaardigheid?

De billijkheid doet geen beroep op de natuur. Zij maakt geen aanspraak om een voorafgaandelijk en zelfstandig bestaan van hogere orde, dat zich aan de mensen zou opdringen. Zij wordt gevormd en zij ontwikkelt zich in ons bewustzijn. Zij is de som en de vrucht van vele eeuwen opvoeding, onderricht, beschaving, evolutie en verbetering van het ras.

De wetten dienen overeenkomstig te zijn met de billijkheid. Degene welke ermede in strijd zijn zouden slechte wetten zijn.

De billijkheid, die men ongelijk zou hebben een natuurrecht te noemen, — want het is geen recht, en daar ze een uitkomst is is ze niet natuurlijk, — heeft dus in elk geval een functie te vervullen in de evolutie van het recht, in het mechanisme van het sociale leven. Het is een meetinstrument voor de hoedanigheid der wetten, zowel tegenwoordige als toekomstige.

Voorzeker is de billijkheid een subjectief en een veranderlijk begrip.

Maar kennen wij ook geen andere, even onzekere begrippen, die toch ook soms ons maatschappelijk leven bepalen? Is dit niet het geval met de natuurlijke verbintenissen, welke de wet niet kent, doch die erkend worden door de rechtspraak en de rechtsleer gelding is toegekend geworden?

Is dit ook niet het geval met de innerlijke publieke orde en met de internationale publieke orde? Waarom b.v., in zake persoonlijk statuut, zullen zekere regelen, die gelden in naburige landen van België, naar het geval onverenigbaar geoordeeld worden met onze innerlijke publieke orde, dan wanneer in andere gevallen de Belgische rechtbanken ze zullen toepassen?

Staan al deze begrippen niet zeer dicht bij elkaar? Waarom zou het nodig zijn, om ze te aanvaarden en te verklaren, hen af te leiden uit een natuurrecht?

Men heeft volkomen redelijkerwijze doen opmerken dat het onveranderlijk karakter van het natuurrecht in volstrekte tegenstrijdigheid is met de bestemming van de maatschappij en van de mens zelve. Elke maatschappij evolueert. Er worden nieuwe behoeften gevoeld. De maatschappelijke veranderingen scheppen een nieuw recht, dat op zijn beurt nieuwe veranderingen met zich brengt. Wanneer het recht op de fysieke onschendbaarheid van de mens dikwijls verkonddigd is geworden als een beginsel van natuurrecht, waarom toch onder dezelfde naam te rangschikken de bescherming van de jeugd, van de ouderdom, van de gehuwde vrouw, de strijd tegen de ziekte? Is dit niet eenvoudig een nieuw recht, dat stilaan duidelijker omschreven is geworden tengevolge van de economische en sociale wijzigingen, een nieuw recht dat eerst door enkelen, door een elite, werd uitgedacht en bespeurd, dat dan verder door een groter getal werd aanvaard tot op het ogenblik dat het mogelijk was het te doen zegevieren?

Het begrip van het natuurrecht in zijn absolute zin is soms niets anders dan een soort slogan, gebruikt door de minderheden om te trachten een verzuchting naar een verandering van de bestaande orde te rechtvaardigen. Maar wanneer eenmaal deze wijziging verwezenlijkt is geworden zal dan niet een andere groep, op zijn beurt het natuurrecht aanhalen, — een ander natuurrecht vanzelfsprekend, — om achteruit te schrijden of, eventueel, om verder vooruit te gaan? Aldus zal het natuurrecht dan eens in overeenstemming zijn met de bestaande orde en dan weer niet en zullen er gelijktijdig verschillende zogenaamde natuurrechten bestaan, tegenover elkaar staand en volkomen tegenstrijdig.

De Page heeft geschreven dat het natuurrecht slechts een van de vormen is van de voortdurende strijd voor de aanpassing van het recht aan de feiten. Het is een hefboom voor de actie, van aard om een verouderd recht te doen wankelen en in zijn plaats een nieuw recht te stellen, t.t.z. een recht dat beter aangepast is aan de tot stand gekomen evolutie.

U hebt een beroemd arrest van het Hof van Verbreking aangehaald, van 21 Maart 1935, dat, in naam van het natuurrecht, aan de militairen, die slachtoffers werden van een ongeval waarvoor de staat aansprakelijk zou zijn, de mogelijkheid erkende hun recht op militair pensioen gelijktijdig te doen gelden met hun recht op schadevergoeding spruitende uit art. 1382 van het Burgerlijk Wetboek.

Mag ik van deze gelegenheid gebruik maken om er op te wijzen dat, volgens een praktijk waarmede hij vertrouwd is wanneer de rechtspraak van het Hof van Verbreking hem niet behaagt, de Staat zopas, in weerwil van dit natuurrecht waarvan het hoogste Hof het bestaan had bevestigd, deze mogelijkheid van vereniging der beide rechten arglistig heeft afgeschaft door een wet van 9 Maart 1953, waaromtrent slechts een summier verslag werd uitgebracht en die in der haast werd gestemd. Reeds geeft de toepassing van deze wet aanleiding tot betwisting. Een vonnis van de Krijgsraad te Gent van 24 April 1953 is van oordeel dat het verhaal volgens het gemeen recht werd uitgeschakeld en dat enkel het recht op forfaitaire vergoeding overblijft. Een tweede vonnis van dezelfde Krijgsraad te Gent van 29 September 1953 laat aan het slachtoffer een moeilijk te begrijpen keuze tussen de twee mogelijkheden van verhaal, terwijl dan de ene de andere zou uitsluiten. Men bevindt zich aldus in volle wanorde en in elk geval is de mogelijkheid van cumul, die door het Hof van Verbreking was aanvaard, zonder enige noodzakelijkheid afgeschaft. Men mag dit initiatief van de regering betreuren als ook de lichtvaardigheid met dewelke het parlement, dat weinig ingelicht schijnt geweest te zijn, dit initiatief heeft aanvaard. Misschien zou het nog mogelijk zijn deze ongelukkige bepaling te herzien naar aanleiding van het einde van een parlementaire zitting,

waarin, volgens de traditie, zo hard gewerkt wordt en waarbij zoveel goede wil aan de dag wordt gelegd.

Zoniet, welke ontgoocheling voor de aanhangers van het natuurrecht die, na getriomfeerd te hebben wanneer ze dit recht hebben zien erkennen in een gedenkwaardig arrest, het daarna systematisch zouden zien verguizen door de wetgever zelf.

Persoonlijk deel ik dus de mening van De Page. Ik stel voor in de plaats van het hogere en voorafbestaand natuurrecht, dat op zoveel goede gronden kan bestreden worden, het begrip te stellen der billijkheid, die stilaan verworven wordt, die bestaat uit een individuele en collectieve neiging naar de rechtvaardigheid, uit een verzuchting naar het goede en het betere, uit een geheel van beginselen die de vrucht en het resultaat zijn van een lange evolutie, die van aard zullen zijn de wetgever te inspireren, doch die zich enkel aan hem zullen opdringen door de macht van de overtuigingskracht en door de afkeuring waarvan zijn handelingen het voorwerp zouden zijn, wanneer ze met deze beginselen geen rekening hielden.

Dit hoger en gebiedend rechtvaardigheidsbeginsel zal zich identificeren met de verdediging van de belangrijkste individuele rechten en zal innig verweven zijn met de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid en met het individualisme in de goede zin van het woord.

Verre van tegengesteld te zijn aan het positief recht zal de billijkheid in zich de rechtvaardiging dragen van een groot getal reeds gecodificeerde regelen en zij zal tevens voor de wetgever een reserve zijn waaraan de toekomstige evolutie van het recht zich zal kunnen voeden en voor de rechter een geheel van regelen die van aard zullen zijn de interpretatie der bestaande wetten te beïnvloeden.

De billijkheid, wanneer ze aldus begrepen wordt, zal zonder twijfel een belangrijke invloed uitoefenen op het positieve recht en zal het recht van morgen vormen, ofwel omdat de rechtspraak haar zal aanvaarden, ofwel omdat de wetgever zelf haar in wettelijke voorschriften zal gieten.

De billijkheid, neerslag van onze wetenschappelijke evolutie of het natuurrecht dat voorafgaandelijk aan deze evolutie zou bestaan?

Zal het resultaat op maatschappelijk gebied niet hetzelfde zijn? Zullen de verdedigers van deze beide begrippen, die streven naar hetzelfde doel, al zijn ze in wezen verschillend, niet trachten dezelfde edelmoedige ideeën te verwezenlijken?

Het is omdat U zo terecht onze aandacht hebt gevestigd op deze gewichtige aspecten van onze juridische en maatschappelijke evolutie, dat U, mijn waarde Confrater, onze toejuichingen zo ten volle hebt verdiend.

Ik wens er U geluk om.

VLAAMSE JURISTEN,

Abonneert U op het "Rechtskundig Weekblad"

RECHTSPRAAK

HOF VAN VERBREKING

1e Kamer. — 18 Juni 1953

Voorzitter : M. Bail.

Raadsheer - Verslaggever : M. de Clippele.

Advocaat - Generaal : M. Mahaux.

Advocaten : Mrs Van Leynseele en Delacroix.

Verzekering. — Dubbele verzekering. — Art. 12 van de wet van 11 Juni 1874 is ook toepasselijk op de aansprakelijkheidsverzekering.

Artikel 12 van de wet van 11 Juni 1874 heeft ten doel te voorkomen dat hij, die tot dekking van hetzelfde risico verscheidene verzekeringen heeft aangegaan een ongeoorloofd voordeel zou ontvangen door meermalen de schadeloosstelling te ontvangen.

Het gevaar, dat de wetgever aldus heeft willen keren kan ook bij aansprakelijkheidsverzekering bestaan, nl. in geval van bedrieglijke verstandhouding tussen de verzekerde en het slachtoffer.

De regel van artikel 12, krachtens welke de volgende verzekering alleen dan werkt, wanneer de vorige niet voldoende is om de schade te dekken, levert geen moeilijkheid van toepassing op bij aansprakelijkheidsverzekering.

N.V. De Noordstar en Boerhaave / N.V. Zurich.

Gelet op het bestreden vonnis, op 2 Mei 1950 gegeven door de Rechtbank van Koophandel te Gent, rechtdoende in eerste en laatste aanleg;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 1, 12, 13, 14 der wet van 11 Juni 1874 op de verzekeringen doordat het bestreden vonnis ten onrechte beslist heeft dat de verweerster, eerste verzekeraarster der burgerlijke aansprakelijkheid van de genaamde Casteels, en die vergoedingen betaald had aan de slachtoffers van een ongeval, dat haar verzekerde veroorzaakt had, gerechtigd was de helft der door haar betaalde bedragen terug te vorderen van eiseres, die bij een later contract hetzelfde risico gedekt had, alhoewel het bedrag der eerste verzekering hoger was dan dat der tweede door eiseres toegestaan, in ieder geval volstond om het nadeel te dekken, zodat het tweede lid van bovenvermeld artikel 12 niet toepasselijk was, terwijl ten andere de verweerster zich niet kon beroepen op de bepalingen van artikel 14, vermits eiseres het contract met de verweerster noch gekend noch goedgekeurd had en deze beslissing doen steunen heeft op de overweging, dat de bepalingen der wet van 11 Juni 1874 niet toepasselijk zijn op de verzekeringen, die de burgerlijke aansprakelijkheid dekken, zulks terwijl deze bepalingen integendeel een algemene strekking hebben;

Overwegende dat de voorschriften van artikel 12 van de wet van 11 Juni 1874 ten doel hebben te verhinderen dat degene, die verscheidene verzekeringscontracten heeft aangegaan ten einde hetzelfde risico te dekken een ongeoorloofde winst zou verwezenlijken door meermalen de bedongen vergoeding te ontvangen;

Dat dit gevaar insgelijks ter zake van verzekeringen van de burgerlijke verantwoordelijkheid bestaat, namelijk in geval van bedrieglijke verstandhouding tussen de verzekerde en het slachtoffer;

Overwegende anderzijds, dat de regel van artikel 12 om dat gevaar te vermijden en die hierin bestaat, dat

enkel aan het volgend contract uitwerking wordt gegeven, indien het voorgaande contract niet volstaat om de verzekerde schade te dekken, geen moeilijkheid van toepassing oplevert ter zake van verzekeringen van de burgerlijke verantwoordelijkheid;

Dat hieruit volgt dat verweerster geen verhaal vermocht uit te oefenen tegen aanlegster, die niet gehouden was tot enige betaling, daar de aan het slachtoffer verschuldigde vergoeding het door de eerste polis gedekte bedrag niet overtrof;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen,

Verbreekt het bestreden vonnis;

Beveelt dat dit arrest zal overgeschreven worden in de registers van de Rechtbank van Koophandel te Gent en dat melding ervan zal gemaakt worden op de kant van de vernietigde beslissing;

Veroordeelt verweerster tot de kosten en verwijst de zaak naar de Rechtbank van Koophandel te Aalst.

NOOT : Verg. o.a. Van Eeckhout : Droit des assurances, 2e éd., n^{rs} 184, 163 en 188; Laloux : Traité des Assurances terrestres, n^{rs} 42, 327, 330, 333.

RAAD VAN STATE

4e kamer. — 4 Januari 1954.

Zetel : MM. Vranckx, voorzitter - verslaggever,
Mast en Buch.

Auditoraat : M. A. De Pondt.

Advocaat : Mr Fayat.

Benoeming politiecommissaris. — Vrije keus van minister. — Geen machtsafwending.

Wanneer voor de benoeming van een politiecommissaris door de Gemeenteraad een lijst van twee kandidaten wordt voorgedragen, heeft de Minister volledige vrijheid de tweede kandidaat boven de eerste te verkiezen.

Veronderstellingen betreffende redenen, die de Minister tot deze keuze hebben aangezet, kunnen geenszins als een middel van machtsafwending gelden.

Kerger t/ Belgische Staat en Ickx

Gehoord het verslag van raadsman Vranckx, voorzitter;

Gehoord de opmerkingen van de heer Adelin Dewael, rechtskundig adviseur bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, die verschijnt voor de tegenpartij, en deze van Mr Henri Fayat, advocaat bij het Hof van Beroep te Brussel, die verschijnt voor de tussenkomende partij;

Gelet op de artikelen 3 en 5 van het besluit van de Regent van 23 Augustus 1948 betreffende het gebruik der talen in de Raad van State;

Overwegende dat het beroep strekt tot de vernietiging van het koninklijk besluit dd. 28 Juli 1952, houdende benoeming van Ickx A., tot politiecommissaris der stad Vilvoorde; dat dit besluit in het Belgisch Staatsblad dd. 3 Augustus 1952 bij uittreksel werd bekend gemaakt;

Overwegende dat verzoeker inroept dat de Koning de macht heeft een keuze te doen tussen twee kandi-

daten, « de Minister impliciet verplicht is de benoeming voor te stellen van die kandidaat die objectief beschouwd de meeste verdiensten heeft »; dat hij daarenboven aanklaagt dat beweegredenen van taalkundige aard doorslaggevend zijn geweest bij de benoeming;

Overwegende dat luidens artikel 123 van de gemeentewet de politiecommissarissen worden benoemd door de Koning uit een lijst van twee kandidaten voorgedragen door de gemeenteraad en waarbij de burgemeester een derde kandidaat kan voegen; dat de Minister vrij is aan de Koning het voorstel te doen dat hij in het belang van de dienst gepast acht en artikel 123 der gemeentewet geen voorrecht geeft aan de door de gemeenteraad als eerste kandidaat voorgedragen persoon;

Overwegende dat verzoeker inroept dat het bestreden besluit door machtsafwending is aangetast; dat volgens hem de werkelijke beweegredenen, die tot de benoeming hebben geleid, zijn de Vlaamse afkomst van Ickx A. en de wens van de federatie van de politiecommissarissen volgens welk de voorkeur dient gegeven aan de kandidaten die reeds tot de politie behoren;

dat echter verzoeker niet bewijst, noch aanbiedt te bewijzen, dat zijn vermoedens met de werkelijkheid overeenstemmen dat bovendien, moesten de ingeroepen grieven bewezen zijn, nog niet zou blijken dat de tegenpartij haar benoemingsrecht van het wettelijk doel zou hebben afgeleid; dat derhalve geen grond bestaat tot verzending wegens machtsafwending naar de algemene vergadering van de afdeling administratie van de Raad van State;

Overwegende dat het beroep derhalve niet is gegrond;

Besluit :

Artikel 1 : Het beroep is verworpen.

Artikel 2 : De betaling van het recht van 700 fr., wegens kosten, hetzij 300 fr. voor het inleidend verzoekschrift en 400 fr. voor het verzoekschrift tot tussenkomst, valt ten laste van verzoeker.

HOF VAN BEROEP TE GENT

3e Kamer. — 5 Juni 1953.

Voorzitter : M. Bossaert.

Raadsheren : M.M. Vanden Abeele en Santenaire.

Advocaat-generaal : M. Vanhoudt.

Advocaat : Mr. Bové.

Schennis van de eerbaarheid. — Onderscheid tussen « openbaarheid » en het gepleegd zijn « tegenover » een persoon.

Wanneer iemand vrijwillig getuige is van onzedelijke handelingen, verleent zijn aanwezigheid niet het karakter van « openbaarheid » aan de gepleegde daden, maar zulks neemt niet weg, dat deze « tegenover » hem worden gepleegd, wat niet mag verward worden met het bestanddeel « openbaarheid ».

O. M. t/ L.

Overwegende dat de verdachte L. en het Openbaar Ministerie tijdig en regelmatig in hoger beroep zijn gekomen;

dat de burgerlijke partijen D. die zich in eerste aanleg hadden gesteld, geen hoger beroep hebben ingesteld;

Overwegende dat het Openbaar Ministerie in eerste aanleg in de oorspronkelijke dagvaarding de ten laste gelegde feiten dateerde tussen 1 Juli 1949 en 30 Juni 1952, terwijl de minderjarige D. geboren is op 14 December 1933 en derhalve op 14 December 1949 haar volle zestien jaren bereikte;

Overwegende dat de eerste rechter dan ook zeer gegrond de omschrijving van de ten laste gelegde feiten gesplitst heeft naar gelang ze gedagtekend werden « op en vóór 13 December 1949 » of « op en na » 14 December 1949 »; dat de eerste rechter bovendien ook terecht de omschrijving der feiten gepleegd « op en na 14 December 1949 » aan de ouderdom van D. heeft aangepast met te bepalen dat ze gepleegd werden « tegenover D., geboren op 14 December 1933, minderjarige op het ogenblik der feiten » en niet » in tegenwoordigheid van D. geboren de 14 December 1933, kind dat niet de volle leeftijd van zestien jaren had bereikt op het ogenblik der feiten;

Overwegende dat de feiten der telastlegging, voor zover gedateerd « op en vóór 13 December 1949 », vóór het Hof, zoals vóór de eerste rechter niet bewezen zijn gebleken;

Overwegende integendeel dat de feiten, gedateerd « op en vanaf 14 December 1949 tot en met 30 Juni 1952 » vóór het Hof bewezen zijn gebleken met inbegrip van de omstandigheid dat ze gepleegd werden « tegenover de minderjarige D., geboren op 14 December 1933 »;

Overwegende dat de eerste rechter terecht in feite heeft vastgesteld dat D. vrijwillige getuige was van de feiten en diens gevolgde haar aanwezigheid alleen geen openbaarheid van deze feiten kon als gevolg hebben;

Overwegende nochtans dat ter zake de openbaarheid der zedenschennissen voldoende vaststaat door het feit alleen, dat ze gepleegd werden in de duinen (op plaatsen die uiteraard openbaar zijn) en ook in de keuken van het « Hotel S. » (waar ze door getuigen konden opgemerkt worden, zoals dit het geval is geweest met de onvrijwillige getuige L. A.);

Overwegende dat de eerste rechter ten onrechte aangenomen heeft dat de feiten niet gepleegd werden « tegenover » de minderjarige; dat immers het feit dat D. vrijwillige getuige was, niet wegneemt dat de feiten « tegenover » haar werden gepleegd, wat, in casu, met het bestanddeel der openbaarheid niet mag verward worden;

Overwegende dat de feiten, waaraan de verdachte zich schuldig heeft gemaakt, uiteindelijk en aan de hand van de gezamenlijke bewoordingen van de oorspronkelijke dagvaarding en van het zittingsblad dd. 16 Januari 1953, dienen te worden omschreven als volgt : « te O., op en vanaf 14 December 1949 tot 30 Juni 1952 op menigvuldige ogenblikken, bij inbreuk op art. 385, 1° en 386 (wet. 29 Januari 1905, art. 2) in het openbaar de zeden te hebben geschonden door handelingen welke de eerbaarheid kwetsen, dit wanbedrijf gepleegd zijnde geweest tegenover de minderjarige (van meer dan 16 jaar en minder dan 18 jaar) D., geboren de 14 December 1933;

Overwegende dat de veelvuldige feiten van de aldus omschreven en bewezen telastlegging een complex vormen van verscheidene strafbare gedragingen, die voor hun geheel het gevolg zijn van een zelfde voortgezet misdadig opzet; dat zij gepleegd werden zowel vóór als na 13 April 1952;

Overwegende dat de verdachte in eerste aanleg wegens de aldus omschreven feiten vrijwillig is verschenen;

Overwegende dat de straf, uitgesproken door de eer-

ste rechter, als de gepaste straf voorkomt tot beteugeling van de bewezen verklaarde feiten zoals hierboven laatst omschreven, met dien verstande nochtans dat de geldboete dient vermeerderd te worden met 190 deciem en niet met 90 deciem;

Om deze redenen :

En die van de eerste rechter, wat de voorwaardelijkheid betreft,

Gelet op art. 24 der wet van 15 Juni 1935; art. 211 van het wetboek van Strafvordering, art. 1 der wet van 5 Maart 1952, art. 140 der wet van 18 Juni 1869, gewijzigd door art. 2 der wet van 4 September 1891, en de wetbepalingen, in het bestreden vonnis aangehaald en door de heer Voorzitter alhier herhaald;

Het Hof,

Rechtsdoende op tegenspraak, ontvangt de ingestelde beroepen en, erover beslissende, met éénparige stemmen;

Verklaart de feiten bewezen zoals hierboven laatst omschreven en niet bewezen voor het overige;

Bevestigt het bestreden vonnis in al zijn beschikkingen op strafrechtelijk gebied, met dien verstande nochtans dat de geldboete van 100 frank vermeerderd wordt met 190 deciem en alzo gebracht op 2.000 fr.;

Spreekt verdachte vrij wegens het niet bewezene (gedateerd 13 December 1949 en vroeger);

Verwijst verdachte in de kosten van het hoger beroep.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE TONGEREN

5 November 1953.

Voorzitter : M. Frère

Rechters : M.M. Winants en Alsteens.

Advocaten : Mrs. Van Ormelingen en Collignon.

Taalgebruik. — Geen bijzondere vorm voorgeschreven voor het in art. 7 van de wet van 15 Juni 1935 bedoelde verzoek. — Eenstemmigheid van partijen vereist.

De wet van 15 Juni 1935 schrijft geen bijzondere vorm voor wat betreft het in art. 7 dezer wet bedoelde verzoek; dit laatste moet bijgevolg ingediend worden overeenkomstig de bepalingen, die de rechtspleging regelen voor de Rechtbank; voor dewelke de zaak aanhangig is.

De verwijzing mag slechts bevolen worden, indien partijen akkoord zijn om ze te verzoeken; indien een van partijen zich tegen de verwijzing verzet, moet zij dus worden afgewezen.

Beerts t/ Henskens.

Gezien het schriftelijk verzoek van Mr Smets, pleitbezorger van verweerder, strekkende tot verwijzing van de zaak naar de meest nabije rechtsmacht van dezelfde rang in een ander taalgebied;

Overwegende dat het verzoek gegrond is op art. 7 van de wet van 15 Juni 1935;

Overwegende dat bij voormelde wet geen bijzondere pleegvorm voorgeschreven wordt voor dergelijk verzoek; dat het bijgevolg dient ingediend te worden overeenkomstig de bepalingen, die de rechtspleging voor de Rechtbank, waarvoor de zaak aanhangig is, regelen (Fredericq, *Traité de Droit Commercial Belge*, I, 429);

Dat het ingediende verzoek dus regelmatig is naar de vorm;

Overwegende dat Mr Van Ormelingen, pleitbezorger van aanlegger zich schriftelijk verzet tegen de verzochte verwijzing;

Overwegende dat art. 7 van voormelde wet uitdrukkelijk bepaalt, dat de verwijzing slechts mag bevolen worden, wanneer partijen ze éénstemmig verzoeken;

Om deze redenen :

De Rechtbank, uitspraak doende in openbare terechtzitting en op tegenspraak;

Verklaart het verzoek van Mr Smets, pleitbezorger van verweerder, ontvankelijk, doch ongegrond;

Verwijst verweerder in de kosten;

Verklaart dit vonnis uitvoerbaar bij voorraad, niet-teenstaande hoger beroep en zonder borgstelling.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

1e Kamer bis. — 29 October 1953.

Voorzitter : M. Bossijns.

Rechters : M.M. Verhoeven en Cornette.

Advocaten : Mrs Bruneel en Truyen

Dagvaarding. — Niet aan de gedaagde « in persoon of aan zijn woonplaats », — Benadeling van gedaagde (art. 173 Rv.) — Nietigheid der dagvaarding.

Wanneer verweerder niet « in persoon of aan zijn woonplaats » gedagvaard is, is niet voldaan aan het vereiste van art. 4 van het Decreet van 24 April 1806 en is een wezenlijke vorm van procedure niet in acht genomen.

Ten aanzien van de dagvaarding zijn bij de wet geen nietigheden voorgeschreven.

Bij toepassing van art. 173 Rv. (K.B. 30 Maart 1936) kan het verzuim van een voorgeschreven vorm nietigheid van de dagvaarding medebrengen, zo gedaagde daardoor ernstig is benadeeld.

In het onderhavige geval is gedaagde door een lichtvaardigheid van de eiser verplicht geweest tegen het verstekvonnis verzet te doen met de daaraan verbonden processuele gevaren en dit heeft hem tot uitgaven genoodzaakt, zodat hij in zijn geldelijke belangen is benadeeld; dienvolgens is de inleidende dagvaarding nietig.

S. t/ M.

Gezien de stukken van het geding o.m. :

1°) het in regelmatige vorm overgelegde vonnis, waartegen beroep, gewezen door de heer Frederechter van het derde kanton der Stad Antwerpen op 28 Februari 1953;

Overwegende dat de ontvankelijkheid van het tijdig en in behoorlijke vorm ingestelde hoger beroep niet wordt betwist;

Overwegende dat niet betwist wordt, dat beroeper niet « in persoon of aan zijn woonplaats » is gedagvaard, dat hij op 27 December 1952 bij verstek veroordeeld is; dat daarna het verstekvonnis aan zijn persoon en aan zijn woonplaats is betekend; dat op 28 Februari 1953 het eerste vonnis op tegenspraak is bevestigd;

Overwegende dat beroeper bij zijn verzet en thans in hoger beroep de nietigheid der dagvaarding inroept, om reden dat noch aan hem in persoon, noch aan zijn woonplaats is gedagvaard;

Overwegende dat de eerste rechter ten onrechte de in beide polissen vermelde woonplaats van beroeper als bij de overeenkomst gekozen woonplaats heeft beschouwd, omdat dit niet uitdrukkelijk is bepaald en niet uit een ernstig element kan worden afgeleid; dat overigens niet bewezen is, dat beroeper geïntimeerde heeft willen misleiden, daar men zelfs niet met zekerheid weet of de makelaar, die tussen beiden is opgetreden, de juiste woonplaats aan beroeper heeft gevraagd;

Overwegende dat blijkt uit een brief van 3 December 1952, uitgaande van beroepene, dat zij vóór hare dagvaarding wist dat beroeper nooit voorheen op de Amerikalei, 113, had gewoond;

Overwegende dat derhalve vaststaat, dat beroeper niet, zoals vereist door artikel 4 van het Decreet van 24 April 1806, is gedagvaard, met het gevolg dat hij bij verstek is veroordeeld, en derhalve een substantiële vorm in zake rechtspleging is verwaarloosd;

Overwegende dat door de Wet in zake dagvaarding geen nietigheden voorgeschreven zijn en artikel 61 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering ter deze niet van toepassing is (zie Verbreking 16 Maart 1939, Pas. 39, I, blz. 148) en door de Rechtsleer en Rechtspraak algemeen aangenomen wordt, dat bij toepassing van artikel 173 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (K.B. 30 Maart 1936) het verzuim van een voorgeschreven vorm nietigheid kan medebrengen, zo gedaagde daardoor ernstig is benadeeld;

Overwegende dat ten deze is komen vast te staan dat beroeper door op zijn minst een lichtvaardigheid van beroepene verplicht is geweest verzet aan te tekenen met de gevaren van procedure eraan verbonden en dit hem tot geldelijke uitgaven heeft genoodzaakt; dat beroeper derhalve in zijn geldelijke belangen is geschaad (zie Luik, 27 April 1939, Pas. 1941-11-79);

Om deze redenen :

De Rechtbank,
Rechtdoende in hoger beroep en op tegenspraak;
Na erover beraadslaagd te hebben;
Alle verdere en strijdige besluiten verwerpende;
Ontvangt het beroep;
Verklaart het gegrond;
Doet dienvolgens het bestreden vonnis te niet en, hervormende,

Zegt voor recht dat de inleidende dagvaarding nietig is wegens hoger vermelde redenen;

Wijst beroepene af van zijn vordering en verwijst hem tot de kosten van de beide instanties, kosten van verzet inbegrepen.

Vlaamse Juristen,

Abonneert U op het

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

BURGERLIJKE RECHTBANK TE GENT

1e Kamer. — 8 Juli 1953.

Voorzitter : M. Steyaert

Rechters : M.M. Van Hove en Serck

Advocaten : Mrs Van Malderen en Hubené

Aanneming van werk. — Rechtsgevolgen van voorlopige aanvaarding van het bouwwerk door de aanbesteder in de omstandigheden van het geval.

Wanneer de voorlopige aanvaarding van het bouwwerk niet geschied is in aanwezigheid van een architect en de aanbesteder gedwongen geweest is daartoe over te gaan ten einde bezit te kunnen nemen van het voor zijn rekening gebouwde huis, kan die voorlopige aanvaarding niet beschouwd worden als insluitende de afstand door de aanbesteder van zijn rechten uit hoofde van niet- of gebrekkige uitvoering van het werk.

Van Steenkiste t/ Claeys.

Gehoord de partijen in hun middelen en besluiten;
Gezien de stukken, o.m. het verstekvonnis dd. 26 Maart 1952, gewezen door deze Rechtbank en Kamer en aan de opposante betekend op 9 Mei 1952;

Overwegende dat het verzet tijdig werd aangetekend en regelmatig is naar de vorm;

Overwegende dat de opposante aanvoert dat de bouwwerken, die de verweerder op verzet voor haar rekening uitvoerde, niet voldoen aan de bedingen van de aannemingsovereenkomst en aan de regels der kunst; dat verscheidene leveringen, voorzien in de aannemingsvoorwaarden, niet werden gedaan en dat haar een vergoeding van 2.900 fr. is verschuldigd wegens te late voltooiing der werken;

Overwegende dat de verweerder op verzet, die bij conclusie ingeroepen heeft, dat de opposante niet ontvankelijk is in hare critieken, omdat de werken voorlopig aanvaard werden op 29 Augustus 1951, tijdens de verhandeling van de zaak nochtans heeft moeten toegeven dat in menig opzicht de uitgevoerde werken gebreken vertonen en voorgesteld heeft als waarborg het nog niet betaalde prijssaldo van de onderneming, zijnde 12.172,50 fr. kwijt te schelden;

Overwegende echter dat de opposante deze som ontoereikend achtte om haar schadeloos te stellen; zodat nopens het verzet dient te worden beslist;

Overwegende dat het terzake vaststaat dat de ingeroepen voorlopige aanvaarding niet geschied is in aanwezigheid van een architect en dat de opposante gedwongen was er toe over te gaan, ten einde bezit te kunnen nemen van het voor haar rekening gebouwde huis;

Overwegende dat onder de gegeven omstandigheden, de voorlopige aanvaarding niet kan beschouwd worden als een impliciete afstand vanwege de opposante van haar rechten uit hoofde van niet of slechte uitvoering der werken, behalve wat betreft de dikte en de bouw der keldermuren, waarvoor op 27 April 1951 tussen partijen uitdrukkelijk overeengekomen werd een prijsvermindering toe te passen van 2.500 fr.; alsook wat betreft het niet oprichten van een scheidingsmuur en het niet leveren van 1,90 m² rolluik, welke op 29 Augustus 1951 het voorwerp uitmaakten van een contractuele prijsvermindering ten belope van 7.534,50 fr. + 513 fr. = 8.047,50 fr.;

Overwegende dat alvorens nader te beslissen deskundige voorlichting nodig blijkt;
(Het overige zonder belang.)

NOOT: Aanbestedster was in casu een alleenstaande vrouw, die zelf toezicht op de werken uitoefende.

VREDEGERECHT TE PEER

11 Maart 1953

Rechter: M. Roelandts
Advocaten: Mrs Aerts en Beelen

Pacht. — Werking van de pachtovereenkomst tegenover de koper van het verpachte goed. — Vereisten daartoe. — Betekenis in art. 1328 B.W. van de woorden: «van de dag dat hun hoofdinhoud vastgesteld is in akten, door openbare ambtenaren opgemaakt». — Vermelding van de hoofdbepalingen van de onderhandse akte in de authentieke akte vereist. — I.c. geen beding ten behoeve van een derde (de pachter) in de koopakte. — Niet-ontvankelijkheid van de eiser in pachtzaken, indien hij niet vooraf tot de rechter een verzoek heeft gericht om de toekomstige verweerder in verzoening te doen oproepen.

Artikel 1748, lid 2, B. W. betreft alleen het geval, wanneer de pachtovereenkomst niet kan worden tegengeworpen aan de koper van het verpachte goed, m.a.w. wanneer men op het ogenblik van de verkoop staat tegenover een pachtovereenkomst zonder vaste datum, d.i. een mondelinge pacht of een geschreven doch niet geregistreerde pacht, die ofwel niet vermeld is in een authentieke akte, ofwel waarvan beide partijen nog in leven zijn, of zelfs tegenover een pacht met vaste dagtekening, waarbij de verpachter zich de bevoegdheid tot uitzetting voor het geval van verkoop heeft voorbehouden. Indien geen dezer gevallen aanwezig is, moet de koper de pachtovereenkomst eerbiedigen; hij moet deze vanzelf ook eerbiedigen zo een beding in de koopakte hem daartoe verplicht.

De in de verkoopakte voorkomende zinsnede «...de kopers zullen het genot hebben door het optrekken der huur vanaf...» geeft aan de pacht geen vaste datum in de zin van artikel 1328 B. W. Inderdaad, de hoofdinhoud van de onderhandse akte is in de authentieke akte alleen vastgesteld, indien de hoofdbepalingen van de onderhandse akte in de authentieke koopakte worden vermeld. In het onderhavige geval is er in de authentieke koopakte geen sprake van de hoofdinhoud van de onderhandse akte.

De hierboven aangehaalde zinsnede van de authentieke koopakte is geen beding ten behoeve van een derde, daar zij de koper niet verplicht de bestaande pachtovereenkomst te eerbiedigen.

Een vordering inzake pacht is niet ontvankelijk, indien de eiser niet vooraf een schriftelijk verzoek tot de rechter heeft gericht om de toekomstige verweerder tot verzoening te doen oproepen; dit is een gebiedende wetsbepaling, die de rechter ambtshalve moet toepassen.

Cuyprts t/ Gerits.

Overwegende dat de vordering van eiser er toe strekt zijn opzegging dd. 20 October 1952 te horen geldig verklaren, waarbij eiser — verkrijger door koop

van een huis, tuin, bouwland en weide (sectie D, n° 991/1 en 991/K), gelegen te Peer Linde — verweerder-pachter verzocht genoemde onroerende goederen te zijner vrije beschikking te stellen voor eigen gebruik aan een zijner kinderen tegen 15 Maart 1955;

Overwegende dat bedoeld goed op 30 Juli 1952 ten overstaan van notaris Truyens, te Eksel, aan eiser verkocht werd en dat in de algemene voorwaarden, in de notariële akte opgenomen, onder meer voorzien werd:

«Aanvaarding. — De kopers zullen de volle eigendom hunner gekochte goederen hebben vanaf de dag » der eindelijke toewijzing, het genot door het optrekken » ken der huur van af vijftiende September aanstaande » en voor de ingebruikneming moeten de kopers zich » gedragen volgens de wet en zich op eigen kosten » in het bezit hunner gekochte goederen stellen »;

In overwegende dat door verweerder aangevoerd wordt dat hij in het bezit is van een huurakte, gedateerd 13 Maart 1951, gesloten tussen de verkoopster-rechtsvoorganger van aanlegger en verweerder en dat die huurakte door bovenaangehaalde vermelding in de verkoopakte vaste datum heeft verkregen en in elk geval een «beding voor iemand anders» uitmaakt;

Overwegende dat artikel 1748, lid 2, van het B. W., gewijzigd bij artikel 4 van de wet dd. 7 Juli 1951 betreffende de landpacht, bepaalt dat, wanneer er geen pacht met vaste datum van vóór de verkoop bestaat, de verkrijger van een landeigendom de pachter niet kan uitzetten vóór het verstrijken van de ten tijde van de verkoop lopende eerste termijn van ingebruikneming, overeenkomstig artikel 1774, § 2-1, tenzij om zelf het gepachte goed in bedrijf te nemen, of om het bedrijf over te dragen aan zijn afstammelingen..., en op voorwaarde dat hij de opzegging binnen drie maanden na de verkoop aan de pachter betekent en zich bovendien gedraagt naar het bepaalde in artikel 1775 betreffende de duur en de modaliteiten van opzegging;

Overwegende dat artikel 1775 B. W. bepaalt dat de pacht van landeigendommen slechts een einde neemt, mits opzegging gedaan wordt ten minste twee jaar vóór het verstrijken van de pacht. De termijn wordt derwijze verlengd, dat het gebruik eindigt op de data voor het vertrek, vastgesteld door de pachtovereenkomst of, bij gebreke van pachtovereenkomst, door het plaatselijk gebruik;

Overwegende dat eiser in casu terecht de opzegging aan verweerder betekend heeft binnen de drie maanden na de verkoop en hij zich bovendien gedragen heeft naar het bepaalde in artikel 1775 B. W., steunende op het feit, dat de door verweerder gesloten pachtovereenkomst dd. 13 Maart 1951, geen vaste datum van vóór de verkoop heeft;

Overwegende dat art. 1748, lid 2, enkel en alleen betrekking heeft op het geval, waarin de pachtovereenkomst niet kan worden tegengeworpen aan de koper, m.a.w. wanneer men op het ogenblik van de verkoop staat tegenover een pachtovereenkomst zonder vaste datum, d.w.z. een mondelinge pacht, een geschreven, doch niet geregistreerde pacht, die ofwel niet vermeld is in een andere authentieke akte, of waarvan de partijen nog steeds in leven zijn, of zelfs tegenover een pacht met vaste datum, doch die de mogelijkheid tot uitzetting in geval van verkoop voorbehoudt... Als men zich niet in één van de hierboven aangehaalde gevallen bevindt, dient de verkrijger eenvoudig de pachtovereenkomst te eerbiedigen. Vanzelf dient hij ze ook te eerbiedigen, zo een clause van de koopakte hem er toe verplicht. (L. Roppe, «De Pachtovereenkomst», nr 83).

Overwegende dat krachtens art. 1328 B. W. de onderhandse akten ten opzichte van derden eerst

een datum hebben of wel van de dag waarop zij geregistreerd zijn, ofwel van den dag van het overlijden van degene of van een van degenen, die ze ondertekend hebben, ofwel van de dag waarop hun hoofdinhoud is vastgesteld in door openbare ambtenaren opgemaakte akten, zoals processen-verbaal van verzegeling of van inventaris;

Overwegende dat verweerder ten onrechte aanvoert dat de gesloten pachtovereenkomst wel degelijk vaste datum heeft, omdat volgende zin «...de kopers zullen... het genot hebben door het optrekken der huur van af...» voorkomt in voormelde akte van verkoop;

Overwegende dat de hoofdinhoud van de onderhandse akte in de authentieke alleen is vastgesteld, wanneer de bijzonderste bepalingen van de onderhandse akte in de authentieke akte worden vermeld; (Cfr. Fr. Verbr. 19 Juni 1933, D. P. 1934, 1, 28; Fr. Verbr. 10 Dec. 1934, Pas. 1936, 11, 14);

Overwegende dat de bijzonderste bepalingen van de betwiste onderhandse akte, welke in de authentieke akte worden vermeld, voldoende waarborgen bieden voor het uitsluiten van ieder bedrog na het ondertekenen van de authentieke akte; dat het tegenovergestelde zou kunnen voeren tot de meest onrechtmatige gevolgen, vermits de onderhandse akte nog zou kunnen gewijzigd worden in zijn essentiële clausules na de algemene vermelding er van in de authentieke akte;

Overwegende dat de overgelegde schriftelijke overeenkomst geen vaste datum bezat vóór de verkoop; dat ze deze ook niet verkreeg door de koopakte, vermits er van de hoofdinhoud van de overeenkomst geen sprake is in de koopakte;

Overwegende dat de hierboven aangehaalde bevoordingen van de koopakte geen «beding voor iemand anders» uitmaken, vermits bedoelde clausule de koper niet verplicht de bestaande pachtovereenkomst te eerbiedigen;

Overwegende dat dienvolgens de vordering tot gelidigverklaring van de opzegging ten deze gegrond voorkomt;

Overwegende anderzijds dat geen vordering in zake pacht ontvankelijk is, indien de eiser niet vooraf een schriftelijk of mondeling verzoek tot de rechter gericht heeft, ten einde de toekomstige verweerder tot verzoening te doen oproepen; (cfr. Titel XII, art. 59 Wetb. Burg. Rechtsword.) en dat de rechter moet onderzoeken of de vordering in overeenstemming is met een gebiedende wetsbepaling;

Overwegende dat eiser verzuimd heeft te doen datgene, waartoe art. 59 W. B. R. voornoemd, hem verplichtte;

Om deze redenen

Wij, Vrederechter, alle andere of tegenstrijdige besluiten verwerpende en recht doende op tegenspraak;

Gelet op de artikelen 2, 30, 34, 37 en 41 der wet van 15 Juni 1935

Zeggen voor recht;

Dat de vordering onontvankelijk is;

Veroordelen aanlegger tot de kosten.

BIBLIOGRAPHIE

J.W. BOSCH en R. FEENSTRA - Livres Anciens de Droit d'origine étrangère imprimés aux Pays-Bas. - Amsterdam, 1953, 72 p.

Ter gelegenheid van de te Breda in Mei 1953 ingerichte «Journées d'Histoire du Droit de la Société d'Histoire du Droit des Pays Flamands, Picards et Wallons», hadden de inrichters het merkwaardig idee een tentoonstelling in te richten van oude rechtsboeken van vreemde oorsprong, maar in de Noordelijke Nederlanden gedrukt. Dit gebeurde met een dubbel doel: aantonen wat de Nederlandse uitgevers en drukkers voor de internationale rechtswetenschap hebben gedaan in vroegere eeuwen, en de nadruk leggen op de vreemde invloeden op de Nederlandse juridische wereld voor zover deze invloeden zich via uitgaven en vertalingen laten merken. Onder de woorden «Rechtsboeken van vreemden oorsprong» bedoelden de auteurs: 1) bronnen, t.t.z. wetten, gewoonten en «coutumiers»; vonnissen en voor het Romeinse recht ook de teksten der oude juristen; 2) de literatuur, t.t.z. de juridische werken van vreemde auteurs.

Bij het doorlopen van deze catalogus — het heeft meer weg van een essai de bibliographie — staat men verbluft over wat er in Nederland werd gedrukt en uitgegeven en ook over wat de inrichters-auteurs hebben bij elkaar gebracht. De meeste werken horen toe aan de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek, maar er zijn er ook uit een twaalfal andere bibliotheken.

Het zijn ongeveer 460 nummers, waarvan 135 over Romeins recht en werken van Romanisten (opzettelijk werden de andere rechten der Oudheid ter zijde gelaten), 12 over het canonieke en bijbels recht (als rechtsbron voor de protestanten), 74 over het natuurrecht, 27 over het internationaal staatsrecht, 11 over de strafrechtshervormers, 21 over het handelsrecht, 7 over het notariaat en 4 over het militair recht.

Daarna volgen 55 werken uitgegeven in de Noordelijke Nederlanden, maar van Zuid-Nederlandse oorsprong: vooral de vele herdrukken der Antwerpse Impressae-costuimen, gedrukt in 1582, trekken de aandacht. Men weet dat wanneer zij gedrukt werden Antwerpen nog onder calvinistisch bestuur was, en dat zij nadien, in 1585, na Farnese's inneming, afgeschaff werden. Zij bezaten echter een groot gezag in de Verenigde Provinciën, vooral te Amsterdam. Het is dan ook begrijpelijk dat ze aldaar werden gedrukt. Indien vele drukken het adres «tot Ceulen» dragen, kan men veronderstellen dat deze uitgaven niet alleen bestemd waren voor de verkoop in de Zuidelijke Nederlanden, maar dat deze verkoop werd vergemakkelijkt door het vervalsen van het ware uitgeversadres. Verder vinden we er de grote werken van Jean Boutillier, Nicolaas Purgundus, Joost de Damhoudere, Petrus Gudelinus, Antonio Perez, Pieter Stockmans, Philips Wielant en Franciscus Zypaeus.

Hierna volgen 36 werken van Franse en 29 van Duitse oorsprong, maar in de Noordelijke Nederlanden uitgegeven. Tot zelfs Italianen, Denen en tot Catharina II van Rusland, lieten in Nederland drukken (6 nrs). De verzameling besluit met een reeks uitgaven over de Amerikaanse grondwet en de Napoleontische codes (originele en vertalingen), gedrukt in de «départements de ci-devant Hollande» tussen 1810 en 1813.

Een alfabetische auteursnaamlijst, een alfabetische plaatsnaamlijst en een alfabetische lijst der geciteerde

Abonneert U op Rechtskundig Weekblad

uitgevers en drukkers, besluiten dit merkwaardig plakket, dat de auteurs eer aandoet, en de grote verdienste heeft het licht te hebben geworpen op een tot nog toe onaangeroerd facet van onze rechtsgeschiedenis.

L. Th. Maes.

OVERZICHT DER BELGISCHE WETGEVING

(1 December tot 31 December 1953)

I. STAATS- EN ADMINISTRATIEF RECHT.

1. *Landsverdediging. — Luchtmacht. — Getalsterkte van de officieren.* — Bij K. B. van 23 November 1953 (Staatsblad 3 December 1953, 7677) wordt de maximum getalsterkte van de officieren van het aanvullingskader der luchtmacht voor het jaar 1953 vastgesteld.

2. *Landsverdediging. — Krijgsmacht. — Leeftijdsgrens der reserve-officieren.* — Bij K. B. van 24 November 1953 (Staatsblad 4 December 1953, 7698) wordt artikel 1, 1^o van het K. B. van 16 April 1952 (Staatsblad 18 en 29 April 1952) tot vaststelling van de leeftijdsgrens der reserve-officieren der krijgsmacht gewijzigd.

3. *Militaire opeisingen. — Vaststelling van het tarief.* — Bij K. B. van 26 November 1953 (Staatsblad 11 December 1953, 7834) wordt het tarief vastgesteld voor de opeising van inkwartiering en voor de opeisingen van gebruik van onroerende goederen.

4. *Vergoedingstelsel toepasselijk op militairen.* — Het K. B. van 5 December 1953 (Staatsblad 12 December 1953, 7866) wijzigt het K. B. van 25 September 1950 (Staatsblad 1 October 1950) dat het vergoedingstelsel toepasselijk op de militairen en de met militairen gelijkgestelde personen, die opdrachten in het buitenland vervullen, vaststelt.

5. *Landsverdediging. — Instelling van een gemengde commissie.* — Bij de wet van 8 December 1953 (Staatsblad 16 December 1953, 7930) wordt een gemengde commissie ingesteld, die advies zal uitbrengen over de wijzigingen die moeten worden aangebracht in de wetgeving teneinde België in staat te stellen om zijn internationale verplichtingen na te komen, zelfs na inkrimping tot het minimum van de duur van de militaire dienstdienst.

Bij K. B. van 10 December 1953 (Staatsblad 16 December 1953, 7931) wordt de samenstelling van deze commissie bepaald.

6. *Landsverdediging. — Leger en territoriale wacht voor luchtafweer. — Getalsterkte.* — Bij de wet van 21 December 1953 (Staatsblad 26 - 27 December 1953, 8126) wordt het contingent van het leger en de getalsterkte der territoriale wacht voor luchtafweer voor het jaar 1954 vastgesteld.

7. *Openbare financiën. — Lening door de nationale maatschappij voor waterververdeling.* — Bij K. B. van 3 December 1953 (Staatsblad 6 December 1953, 7734) wordt de nationale maatschappij gemachtigd tot het

emiteren, onder 's rijkswaarborg, van een lening nominaal groot 400 miljoen frank. Deze lening zal vertegenwoordigd zijn door obligatiën aan toonder van 1.000, 5.000, 10.000 en 25.000 frank met een rentevoet van 4,5 t.h. 's jaars.

8. *Rijksdienst voor maatschappelijke zekerheid. — Toekenning van toelagen.* — Bij K. B. van 27 November 1953 (Staatsblad 7 en 8 December 1953, 7772) wordt aan de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid voor het jaar 1953 een toelage van 75 miljoen frank toegekend.

9. *Rijkscomptabiliteit.* — Bij K. B. van 20 November 1953 (Staatsblad 24 December 1953, 8078) wordt het K. B. van 10 December 1868, houdende Algemeen Reglement op Rijkscomptabiliteit, gewijzigd.

10. *Openbare financiën.* — Bij de wet van 29 December 1953 (Staatsblad 31 December 1953, 8245) worden voorlopige credieten komende in mindering van de begroting voor het dienstjaar 1954, geopend.

11. *Rijksmiddelenbegroting.* — Bij de wet van 29 December 1953 (Staatsblad 31 December 1953, 8245) wordt de rijksmiddelenbegroting voor het dienstjaar 1945, vastgesteld.

12. *Gemeentelijke comptabiliteit.* — Bij K. B. van 16 November 1953 (Staatsblad 4 December 1953, 7699) worden de artikelen 214 en 215 van het Regentsbesluit van 10 Februari 1945, houdende algemeen reglement op de gemeentelijke comptabiliteit, gewijzigd.

13. *Volksgezondheid. — Oprichting van een Hoge Raad voor volkshuisvesting en volkswoningen.* — Bij K. B. van 13 November 1953 (Staatsblad 5 December 1953, 7715) wordt bij het Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin een Hoge Raad voor volkshuisvesting en volkswoningen opgericht. De Hoge Raad heeft een adviserende taak. Hij dient de Minister van advies en doet hem suggesties over alle aangelegenheden in verband met de vraagstukken inzake volkshuisvesting en volkswoningen. De Raad bestaat uit ten hoogste 30 leden, die de Koning benoemt voor een vernieuwbare termijn van 6 jaar. De directeur-generaal van de bevoegde dienst van het Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin is van rechtswege lid en heeft mede-beslissende stem.

In de Raad wordt een bureau samengesteld dat de werkzaamheden van de Raad regelt.

De Raad telt 4 permanente afdelingen, waarvan het bureau, met goedvinden van de Raad, de samenstelling bepaalt. De eerste afdeling heeft tot werkterrein de bestrijding der krotwoningen, de verbetering der bestaande huisvesting, terwijl de tweede afdeling tot werkterrein heeft de verwerving van eigendom en de financiering der huisvestingspolitiek. De derde afdeling heeft tot werkterrein de opvoeding der bevolking, terwijl de vierde afdeling de landelijke woningen tot arbeidsveld heeft.

Het huishoudelijk reglement en de werkwijze van de Raad zullen bij M. B. bepaald worden.

14. *Volksgezondheid.* — De wet van 7 December 1953 (Staatsblad 30 December 1953, 8171) roept een nieuwe regeling inzake opruiming van krotwoningen in het leven en machtigt de nationale maatschappij voor goedkope woningen en woonvertrekken en de nationale maatschappij voor de kleine landeigendom, het voorwerp hunner bedrijvigheid uit te breiden.

15. *Verblijfsbelasting. — Vrijstelling.* — Bij K. B. van 30 November 1953 (Staatsblad 6 December 1953, 7735) worden de in België verblijvende Britse en Nederlandse onderdanen van de verblijfsbelasting vrijgesteld. De gemeenten heffen ten hunne behoeve een retributie van 10 frank op de afgegeven bewijzen van inschrijving in het vreemdelingenregister, akten van verlenging van deze bewijzen en identiteitskaarten.

16. *Rijkspersoneel.* — Bij K. B. van 26 November 1953 (Staatsblad 10 December 1953, 7807) worden gewijzigd: 1) het K. B. van 2 October 1937, houdende statuut van het rijkspersoneel; 2) het K. B. van 7 Augustus 1939, betreffende het signalement en de bevordering van het rijkspersoneel.

17. *Rijkspersoneel.* — Bij M. B. van 14 December 1953 (Staatsblad 28 en 29 December 1953, 8153) wordt in het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel een Raad van Beroep ingesteld, die een Nederlandse en een Franse afdeling omvat. Elke afdeling bestaat uit zes werkelijke en zes plaatsvervangende bijzitters.

18. *Middelbaar onderwijs. — Vaststelling der schoolbevolkingscijfers.* — Bij K. B. van 31 October 1953 (Staatsblad 19 December 1953, 7863) worden de schoolbevolkingscijfers in de inrichtingen voor middelbaar onderwijs vastgesteld.

19. *Statuut der burgerlijke weerstanders en werkweigeraars.* — Bij K. B. van 21 November 1953 (Staatsblad 19 December 1953, 7978) wordt het K. B. van 29 Augustus 1953 tot regeling van de samenstelling der controle-commissies en van hun bevoegdheid en tot vaststelling van de procedure voor de toepassing der besluitwet van 24 December 1946, houdende inrichting van het statuut der burgerlijke weerstanders en werkweigeraars, gewijzigd.

20. *Burgerlijke weerstanders. — Controle-commissies.* — Bij M. B. van 27 November 1953 (Staatsblad 19 December 1953, 7979) wordt het M. B. van 31 Augustus 1953 betreffende de controle-commissies en de controle-commissie van beroep voor burgerlijke weerstanders gewijzigd.

21. *Werkweigeraars. — Controle-commissie.* — Bij M. B. van 27 November 1953 (Staatsblad 19 December 1953, 7979) wordt het M. B. van 31 Augustus 1953 betreffende de controle-commissies en de controle-commissie van beroep voor werkweigeraars gewijzigd.

22. *Buurtspoorwegen. — Politie-reglement.* — Bij K. B. van 27 November 1953 (Staatsblad 16 December 1953, 7934) wordt artikel 17, 10° van het K. B. van 24 Mei 1913, houdende politie-reglement betreffende de exploitatie van de door de regering vergunde of te vergunnen buurtspoorwegen, aangevuld.

23. *Toerisme.* — Bij K. B. van 6 November 1953 (Staatsblad 17 December 1953, 7947) wordt artikel 7 van het K. B. van 26 Januari 1939, houdende oprichting van het commissariaat-generaal voor toerisme, gewijzigd.

24. *Internationaal accord. — Luchtmacht.* — De wet van 15 Juli 1953 (Staatsblad 25 December 1953, 8102) keurt het accord tussen België en Israël betreffende de luchtdiensten tussen hun respectieve grondgebieden en verdere landen en van de bijlage ondertekend op 30 Juni 1952 te Hakirya, goed.

25. *Internationaal verdrag. — Recht van organisatie en collectief overleg.* — De wet van 20 November 1953 (Staatsblad 30 December 1953, 8166) keurt het internationaal verdrag (n° 98) betreffende de toepassing van de grondbeginselen van het recht van organisatie en collectief overleg, aangenomen op 1 Juli 1949 te Genève, door de internationale arbeidsconferentie, tijdens haar 32e zitting, goed.

26. *Vreemdelingen.* — Het K. B. van 3 December 1953 (Staatsblad 18 December 1953, 7962) bepaalt de voorwaarden waaronder vreemdelingen België kunnen binnenkomen, er verblijven en er zich vestigen.

Onder beding van wederkerigheid zijn de bevoorrechte vreemdelingen, waarvan sprake in internationale overeenkomsten en verdragen, niet aan de bepalingen van dit K. B. onderworpen.

II. BURGERLIJK RECHT.

A. Personenrecht.

27. *Verblijfsbelasting.* — Zie n° 15.

28. *Vreemdelingen.* — Zie n° 26.

B. Verbintenissen en overeenkomsten.

29. *Huishuur. — Uitzonderingsbepalingen.* — De wet van 28 December 1953 (Staatsblad 31 December 1953, 8230) wijzigt de samengeordende wetten van 21 September 1953 houdende uitzonderingsbepalingen inzake huishuur. Paragraaf I van artikel 3 wordt door de volgende bepalingen vervangen:

« Behoudens het in artikel 4 bepaalde wordt elke al dan niet opgezegde huur waarop deze wet van toepassing is, van rechtswege verlengd tot de datum van het jaar 1954, die met de datum van de ingentreding overeenstemt. Te rekenen van deze datum kan de huurder een bijkomende verlenging genieten indien hij er zich toe verbindt een normale huurprijs te betalen. Te dien einde betekent hij, op straffe van verval, bij aan de verhuurder gezonden aangetekende brief, uiterlijk de 30e dag welke die vervaldag voorafgaat, dat hij zich op dit recht wenst te beroepen.

» Verval wordt evenwel alleen dan opgelopen indien de verhuurder de huurder bij aangetekende brief kennis gegeven heeft van het gevolg dat aan niet-naleving van de termijn verbonden is. De rechter, die naar billijkheid uitspraak doet, kan de huurder van dit verval ontheffen.

» Deze bijkomende verlenging neemt een einde tussen 1 Juli 1955 en 30 Juni 1956 op de datum die met de datum van de ingentreding overeenstemt. »

Deze wet treedt in werking vanaf 1 Januari 1954.

III. HANDELSRECHT.

30. *Handelsvennootschappen. — Aanpassing van de wetgeving in verband met de instelling van het instituut der bedrijfsrevisoren.* — In aansluiting bij de wet van 22 Juli 1953 (Staatsblad 1953, 5322) houdende instelling van een instituut der bedrijfsrevisoren, worden sommige bepalingen van de samengeordende wetten op de handelsvennootschappen bij de wet van 1 December 1953 (Staatsblad 16 December 1953, 7926) aangevuld en gewijzigd. Na artikel 64 wordt een artikel 64bis ingevoegd, krachtens hetwelk de commissarissen, die gekozen worden onder de leden van het instituut der bedrijfsrevisoren, de titel voeren van commissaris-revisor. Verder bepaalt dit artikel dat in de vennootschappen die een publiek beroep ge-

daan hebben of doen op de geldbeleggers, dat de commissaris of indien er verschillende commissarissen zijn tenminste één van hen commissaris-revisor moet zijn. Deze bepaling is niet toepasselijk op de ondernemingen bedoeld bij lid 1 van artikel 1 van het K. B. van 9 Juli 1935 op de controle der banken noch op de Nationale Bank van België, de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid en het Gemeentekrediet van België. Bepaald wordt, welke vennootschappen moeten beschouwd worden als een publiek beroep gedaan hebbende of doende op de geldbeleggers.

Na artikel 64 worden verder een artikel 64ter, een artikel 64quater en een artikel 64 quinquies ingelast, welke artikelen betrekking hebben op de commissarissen ener vennootschap.

Lid 2 van artikel 65, lid 2 van artikel 73, lid 1 van het 4^e van artikel 78, lid 2 van artikel 80, en artikel 91 worden gewijzigd en door andere bepalingen vervangen. De artikelen 69, 111, 146, 201, 204 worden met nieuwe bepalingen aangevuld.

De datum van toepassing van deze wet wordt bepaald bij K. B. per categorieën van vennootschappen.

Het nieuwe artikel 64ter, waarbij de vergoedingen toegekend aan commissarissen worden bepaald, is niet toepasselijk op de commissarissen niet revisoren in functie op de datum waarop deze wet van kracht wordt, zolang deze in functie blijven.

IV. ARBEIDSRECHT EN MAATSCHAPPELIJK HULPBETOON.

31. *Maatschappelijke Zekerheid. — Zeevisserij.* — Bij K. B. van 9 November 1953 (Staatsblad 2 December 1953, 7652) wordt het Regentsbesluit van 3 Januari 1946 (Staatsblad 15 Februari 1946) aangaande de toepassing der besluitwet van 28 December 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, op de werkgevers en werknemers verbonden door een aanwervingscontract voor de zeevisserij, gewijzigd.

De bijdragen betreffende de maatschappelijke zekerheid worden berekend op grondslag van de forfaitaire bezoldigingen door de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg, na raadpleging van het bestuurscomité van de R. M. Z., vastgesteld.

32. *Maatschappelijke Zekerheid. — Bij fooien bezoldigde werknemers.* — Bij K. B. van 9 November 1953 (Staatsblad 2 December 1953, 7653) wordt het Regentsbesluit van 28 September 1945 (Staatsblad 1 December 1945) aangaande de toepassing van het wetsbesluit van 28 December 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, op de werkgevers en de bij fooien bezoldigde werknemers, gewijzigd. De bijdragen betreffende de maatschappelijke zekerheid worden berekend op grondslag van de forfaitaire bezoldigingen door de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg, na raadpleging van het bestuurscomité van de R. M. Z., vastgesteld.

33. *Arbeidsbescherming.* — Het K. B. van 17 November 1953 (Staatsblad 6 December 1953, 7738) wijzigt artikel 452 van het Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming, goedgekeurd bij de Regentsbesluiten van 11 Februari 1946 en 27 September 1947.

34. *Paritaire comité's. — Presentiegelden.* — Bij K. B. van 6 November 1953 (Staatsblad 6 December 1953, 7744) wordt het bedrag van het presentiegeld

voor het dienstjaar 1953, toe te kennen aan de voorzitters, secretarissen en referendarissen van de nationale en gewestelijke paritaire comité's, alsmede van de beperkte comité's en de vaste bureaux welke ervan afhangen, bepaald op 50 frank per vergaderdag.

35. *Groeperingen en instellingen welke werkplaatsen en centra van beroepsherscholing van invaliden en gebrekkigen inrichten. — Toekenning van toelagen.* — Bij K. B. van 24 November 1953 (Staatsblad 6 December 1953(7742) worden de voorwaarden bepaald waaraan de groeperingen en instellingen welke werkplaatsen of centra voor tewerkstelling en beroepsherscholing van invaliden en gebrekkigen inrichten, moeten voldoen om van toelagen te genieten, bepaald.

36. *Beroepsziekten. — Betalingsmodaliteiten van de bijdragen.* — Het K. B. van 28 November 1953 (Staatsblad 7 en 8 December 1953, 7773) regelt de betalingsmodaliteiten van de bijdragen van maatschappelijke zekerheid, verschuldigd door de door beroepsziekten getroffen die, krachtens de wetgeving op de schade-loosstelling inzake beroepsziekten op vergoeding zijn gerechtigd.

37. *Rijksbijdrage inzake betaling van een verlofgeld aan bedienaars van de eredienst.* — Bij M. B. van 31 October 1953 (Staatsblad 16 December 1953, 7935) worden de regelen vastgesteld volgens dewelke de rijksbijdrage geregeld wordt in de betaling van een verlofgeld aan de afgevaardigden der bedienaars van de eredienst, belast met het onderricht in de godsdienst- en de zedenleer aan de lagere gemeentescholen.

38. *Bijhouden van documenten door de sociale wetgeving opgelegd.* — In het Staatsblad van 24 December 1953 (8094) verscheen een M. B. gedagtekend van 8 December 1953 tot uitvoering van artikel 1 van het K. B. van 12 November 1952 (Staatsblad 16-17-18 November 1952) tot vereenvoudiging der documenten waarvan het bijhouden door de sociale wetgeving opgelegd is.

39. *Vreemde arbeidskrachten. — Aanwerving.* — Bij K. B. van 14 October 1953 (Staatsblad 21-22 December 1953, 8031) wordt artikel 12 van het M. B. van 1 April 1936 (Staatsblad 9 Mei 1936) genomen in uitvoering van het K. B. van 31 Maart 1936, houdende aanvulling en ordening van de bepalingen betreffende het aanwerven van vreemde arbeidskrachten, opgeheven.

40. *Rijksdienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid. — Kader.* — Het K. B. van 10 December 1953 (Staatsblad 21-22 December 1953, 8020) stelt het organiek kader van de rijksdienst voor arbeidsbemiddeling en werkloosheid vast.

41. *Arbeiderspensioen.* — De wet van 29 December 1953(Staatsblad 31 December 1953, 8231) richt een stelsel inzake ouderdomspensioenen en uitkeringen bij overlijden in, ten voordele van : 1^o De werknemers in België tewerk gesteld in uitvoering van een arbeidscontract, een dienstbodecontract, een huisarbeiderscontract, een zeevisserscontract, een binnenschipperscontract of enige andere arbeidsovereenkomst met uitzondering van contracten die vallen onder de wetgeving op het pensioenstelsel van de bedienden, van de mijnwerkers, van de zeelieden varende onder Belgische vlag of onder enig ander pensioenstelsel vastgesteld door of krachtens een wet, door een provinciaal reglement of door de nationale maatschappij der

Belgische Spoorwegen; 2° de weduwen der sub 1 bedoelde werknemers en de weduwen der werknemers die vóór de inwerkingtreding van deze wet zijn overleden en die in België te werk gesteld waren in uitvoering van een der sub 1 opgesomde contracten.

Deze wet omvat 9 hoofdstukken en 59 artikelen. Het ouderdomspensioen gaat in vanaf 65 jaar voor de man en 60 jaar voor de vrouw.

Al wie wetens gebruik heeft gemaakt van valse of onvolledige verklaringen tot staving van zijn aanvraag om uitkering is gedurende een termijn van één maand tot 6 maanden vervallen van het recht op de uitkeringen bij deze wet voorzien.

V. ECONOMISCH RECHT.

42. *Exploitatiedienst van het koloniaal verkeerswezen « Otraco ».* — *Statuten.* — Bij K. B. van 4 November 1953 (Staatsblad 3 December 1953, 7668) wordt het K. B. van 30 December 1952 houdende vaststelling van de statuten van de exploitatiedienst van het koloniaal verkeerswezen « Otraco », gewijzigd.

De artikelen 8, lid 2, 10, 11 lid 3, en 14 worden door andere bepalingen vervangen.

43. *Nationale kas voor beroepskrediet.* — Bij K. B. van 10 November 1953 (Staatsblad 7 en 8 December 1953, 7761) worden de aanvullende bepalingen aan het reglement dat de algemene voorwaarden vaststelt der verrichtingen van de nationale kas voor beroepskrediet, goedgekeurd.

De tekst van het reglement wordt als bijlage gepubliceerd.

44. *Nationale zuivelcommissie.* — Bij K. B. van 25 November 1953 (Staatsblad 13 December 1953, 7888) wordt artikel 2, 8° van het K. B. van 28 October 1953 tot oprichting van een nationale zuivelcommissie bij het Ministerie van Landbouw, door een andere bepaling vervangen.

45. *Landbouw.* — Bij K. B. van 12 December 1953 (Staatsblad 23 December 1953, 8059) wordt het K. B. van 25 Maart 1952, tot oprichting van de keuring van zaaizaad en pootgoed voor land- en tuinbouw, gewijzigd.

46. *Nationale maatschappij voor krediet aan de nijverheid.* — *Toelagen.* — Bij K. B. van 20 December 1953 (Staatsblad 23 December 1953, 8050) worden mits bepaalde voorwaarden toelagen verleend aan de nationale maatschappij voor krediet aan de nijverheid.

VI. FISCAAL RECHT.

47. *Belasting op levensverzekeringen.* — Bij de wet van 10 November 1953 (Staatsblad 3 December 1953, 7662) wordt de wet betreffende de belasting op de levensverzekeringen, gewijzigd. Deze wet gaat in op de datum van de inwerkingtreding der wet van 8 Maart 1951, die de artikelen 29, § 1, lid 3, 35, § 3 van de samengeordende wetten op de inkomstenbelastingen wijzigde, namelijk op 1 Januari 1950. De termijn voor het indienen der bezwaarschriften tegen de aanslagen, die gevestigd waren vóór de inwerkingtreding van deze wet en die in strijd zijn met de bepalingen ervan, mag niet korter zijn dan drie maanden te rekenen van 3 December 1953.

48. *Opslorping of fusie van vennootschappen.* — *Fiscale toestand.* — Krachtens de wet van 24 November 1953 (Staatsblad 4 December 1953, 7694) tot bevordering van de opslorping of de fusie van vennootschappen, zijn de inkomstenbelastingen en de nationale crisisbelasting niet toepasselijk bij de verdeling van het maatschappelijk vermogen van de vennootschappen met rechtspersoonlijkheid die in vereffening gesteld worden door opslorping of fusie van 1 Juli 1953 tot 31 December 1957.

Wanneer voor afschrijving vatbare elementen, her-schat overeenkomstig artikel 26, § 2, 4°, alinea 3 en 4 der samengeordende wetten op de inkomstenbelastingen, overgenomen worden bij gelegenheid van opslorping of fusie, voor een lagere waarde dan het bedrag dat blijft af te schrijven op de herschatte investerings- of kostwaarde, welke tevoren was aangenomen in hoofde van de opgeslorpte vennootschappen, mag de opslorpende vennootschap onder dezelfde voorwaarden als de opgeslorpte vennootschappen, de afschrijving voltooien met vrijstelling van belasting op grondslag van bedoelde herschatte waarde welke af te schrijven blijft. In dit geval zal de herschatte waarde moeten opgenomen worden in de eerste balans van de uit de fusie ontstane vennootschap of in de eerste balans na de opslorping.

49. *Invoerrechten.* — Bij 3 wetten van 24 November 1953 (Staatsblad 16 December 1953, 7929 en 7930) worden de K. B. van 2 December 1952, 2 Maart 1953 en 19 Maart 1953 betreffende het tarief van invoerrechten bekrachtigd.

50. *Invoerrechten.* — Bij K. B. van 16 December 1953 (Staatsblad 25 December 1953, 8108) wordt het tarief van invoerrechten behorende bij de Belgisch-Luxemburgs-Nederlandse douaneovereenkomst gewijzigd, overeenkomstig een bij dit besluit gevoegde tabel.

51. *Invoerrechten.* — Krachtens K. B. van 17 December 1953 (Staatsblad 25 December 1953, 8111) wordt gedurende het tijdvak gaande van 1 Januari tot en met 31 December 1954 ten aanzien van bepaalde goederen het invoerrecht niet of slechts tot het achter die goederen vermelde bedrag geheven.

52. *Douane.* — Bij M. B. van 29 December 1953 (Staatsblad 31 December 1953, 8258) worden de vrijstellingen inzake douane geregeld.

53. *Met het zegel gelijkgestelde taxes.* — Het K. B. van 14 December 1953 (Staatsblad 20 December 1953, 7993) wijzigt de algemene verordening op de met het zegel gelijkgestelde taxes.

H. Boonen.

VLAAMSE JURISTEN,

Abonneert U op

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

BALIELEVEN

VERBOND DER BELGISCHE ADVOCATEN

Een Algemene Vergadering zal gehouden worden te Luik op het Justitiepaleis op Zaterdag 6 Februari 1954, te 14,30 uur.

De dagorde is de volgende :

1. Sociaal recht en tussenkomst der Balies
Verslag van Mter Paul Brasseur.
2. De rol van de Advocaat in de nieuwe vordering van sociaal verweer.
Verslag van Mter Georges-Albert Ugeux.
3. De rol van de Advocaat voor de psychiatrische Commissies.
Verslag van Mter Charles Gheude.
4. De Voorzorgskas — Mededelingen.
5. Verschillende.

Het Verbond doet beroep op al de confraters om deze vergadering bij te wonen.

VLAAMS PLEITGENOOTSCHAP BIJ HET HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

De traditionele plechtige openingszitting van het Vlaams Pleitgenootschap bij het Hof van Beroep te Brussel had plaats Zaterdag 1.1, 16 dezer, om 3 uur 's namiddags, in de grote zaal van het Verbrekingshof.

Een zeer talrijk publiek woonde de zitting bij. Naast de Voorzitter, Mr Fayat, had de heer Minister van Justitie plaats genomen, de heer Stafhouder van de Balie, de heer Eerste-Voorzitter van het Hof van Verbreking en de meeste korpsoversten der magistratuur. Verschillende Stafhouders uit andere steden en afgevaardigden van zusterconferenties woonden de zitting bij.

Mr Jaak Van Waeg was de feestredenaar. Hij behandelde het onderwerp « Terug naar een natuurrecht? »

Dit onderwerp, dat midden in de strijd stond van de rechtstheorieën rond het jaar 1890, heeft in de laatste jaren een nieuwe actualiteit gekregen. Talrijke werken van rechtsphilosophen en rechtstheoretici der laatste jaren handelen over de eeuwige terugkeer van het natuurrecht, en het was dan ook met grote belangstelling dat de uiteenzetting van Mr Van Waeg verwacht werd.

De spreker behandelde zijn onderwerp met een uitgebreide kennis van al wat over het natuurrecht in de laatste jaren gepubliceerd werd en hij verloor geen ogenblik het verband uit het oog van de rechtsphilosophische stellingen met de concrete juridische werkelijkheid. Aan de hand van beschouwingen, vooral geput uit de thomistische filosofie, toonde hij aan hoe het voor deze tijd meer dan ooit nodig was de noodzakelijke waarheden van een natuurrecht als basis te leggen aan onze maatschappelijke rechtsorde.

Deze uiteenzetting, die gehouden werd in een sierlijke taal en met grote welsprekendheid werd voorgedragen, oogstte een welverdiende bijval.

Volgens de traditie diende de Voorzitter, Mr Fayat, de spreker van antwoord. Ook hij is een aanhanger van het natuurrecht, al is het ook dat andere beschouwingen hem leidden tot dezelfde conclusie.

Deze beide spreekbeurten worden gepubliceerd in het tegenwoordig nummer, zodat onze lezers zich volledig rekenschap kunnen geven van hun rijke inhoud en van het verheven peil waarop deze bespreking stond.

Uiteindelijk kwam de heer Stafhouder M. Sand aan het woord. In een gevatte rede sprak hij de mening uit dat het begrip van het natuurrecht al te vaag en te wisselvallig is om te kunnen aanvaard worden als grondslag van onze rechtsordening. Naar zijn mening bestaat er geen natuurrecht van hogere orde. In de plaats daarvan dienen wij te aanvaarden dat het positief recht bepaald wordt door een neiging tot de billijkheid, die geen vooraf bestaand begrip is, doch die de uitkomst is van eeuwen cultuur.

Deze merkwaardige zitting doet eer aan het Vlaamse Pleitgenootschap.

's Avonds had in het restaurant de Londres het traditioneel banket plaats, waar in een uiterst gezellige atmosfeer werd geproefd en gespeecht.

Al de aanwezigen zullen van deze samenkomst een alleraangenaamste indruk bewaren.

MEDEDELINGEN

STATISTIEK VAN DE BEDRIJFVIGHEID VAN DE RAAD VAN STATE

*Uittreksel uit het « Statistisch Bulletin », n° 11
November 1953.*

De Raad van State werd opgericht bij de wet van 23 December 1946, die haar volle uitwerking kende op 23 Augustus 1948.

Bedoelde hoge rechtsmacht omvat twee afdelingen, hebbende elk een wel onderscheiden opdracht :

1) *de afdeling Wetgeving* verleent adviezen over wettelijke teksten die haar door een minister of door de voorzitter van een der wetgevende kamers worden onderworpen;

2) *de afdeling Administratie* verleent adviezen of doet uitspraak bij wijze van arresten. Onder de bevoegdheid tot advies dienen vooral de geschillen voor vergoeding weerhouden te worden (artikel 7, par. 1 : « Telkens wanneer er geen ander bevoegd rechtscollege bestaat, neemt de afdeling Administratie kennis van de aanvragen om herstelvergoeding betreffende een buitengewone schade welke ontstaan is uit een door de Staat, de provincie, de gemeente of het koloniaal gouvernement genomen of gelaste maatregel, deze mogen normaal, gebrekkig of met vertraging zijn uitgevoerd »). Onder de bevoegdheid van arresten dient de nadruk gelegd op de beroepen tot nietigverklaring « wegens overtreding van de hetzij substantiële, hetzij op straffe van nietigheid voorgeschreven vormen, overschrijding of afwending van macht ingesteld tegen de akten en reglementen van de onderscheidene administratieve overheden of tegen de administratieve beslissingen in betwiste zaken ». Alzo kende de wet aan het individu de bescherming toe die hem niet steeds gewaarborgd was tegenover de openbare macht.

Een statistiek van de bedrijvigheid van de Raad van State drong zich op.

Tabel I is een beknopt overzicht van de bedrijvigheid der twee bovengemelde afdelingen.

Tabel II geeft in bijzonderheden de zaken van de afdeling Administratie door een onderscheid te maken tussen de bevoegdheid tot advies, de rechtsprekende bevoegdheid, de mijnzaken en de zaken betreffende de beroepsverenigingen.

Tabel III geeft nog meer bijzonderheden en deelt de beroepen tot nietigverklaring ingesteld tegen de bestuurlijke akten en reglementen in, volgens de belanghebbende departementen.

TABEL I. — BEDRIJVGHEID IN 'T ALGEMEEN

JAAR	Afdeling Wetgeving Adviezen gedurende het jaar verleend			Afdeling Administratie Aantal zaken (2)				
	Op vraag van de Voorzitter van een der Wetgevende Kamers	Op vraag van een Minister	Totaal der adviezen gedurende het jaar verleend	Zaken van voorgaande jaren	Zaken gedurende het jaar ingeleid	Totaal der te behandelen zaken	Beëindigde zaken	Zaken nog te behandelen bij het einde van het jaar
1948 (1) ...	3	89	92	—	263	263	5 (3)	258
1949	1	570	571	258	560	818	263 (4)	555
1950	2	825	827	555	871	1,426	535 (5)	891
1951	2	853	855	891	958	1,849	549	1,300
1952	—	709	709	1,300	1,006	2,306	858 (6)	1,548

- (1) Sedert 23 Augustus 1948.
(2) De mijnzaken en de zaken betreffende de beroepsverenigingen niet inbegrepen.
(3) 1 dezer zaken is op een andere wijze dan bij arrest of advies geëindigd.
(4) 18 dezer zaken zijn op een andere wijze dan bij arrest of advies geëindigd.
(5) 28 dezer zaken zijn op een andere wijze dan bij arrest of advies geëindigd.
(6) 31 dezer zaken zijn op een andere wijze dan bij arrest of advies geëindigd.

TABEL II. — AFDELING ADMINISTRATIE : BIJZONDERHEDEN DER ZAKEN

A. Rechtsprekende Bevoegdheid (art. 8, 9 en 10)

JAREN	Arresten verleend inzake geschillen (art. 8)	Arresten verleend inzake beroepen tot nietigverklaring (artikel 9)							Arresten verleend in bijzondere gevallen (artikel 10)							
		Beroepen tegen de administratieve beslissingen in betwiste zaken				Beroepen tegen bestuurlijke akten en reglementen			Gemeentekieswet (§ 1)	Herziening van vóór of tijdens de oorlog afgesloten contracten (§ 2)	Openbare Onderstand (§ 3)	Openbare Onderstand (§ 4)	Totaal	Afwijzingsarresten wegens bevoegdheid <i>ratione materiae</i>	Arresten van afstand van « geen aanleiding tot uitspraak » van schrapping	Totaal der gevelde arresten
		Inzake oorlogschade		Andere beroepen		Totaal										
		De nietigverklaring toe- staande	De nietigverklaring toe- staande	De nietigverklaring toe- staande	De nietigverklaring toe- staande											
							De nietigverklaring toe- staande	De nietigverklaring toe- staande								
1	2	3	4	5	6	7			8	9	10	11	12	13	14	15
1948	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3
1949	—	—	—	7	2	25	73	107	1	—	38	1	40	25	17	189
1950	—	7	6	38	40	70	131	292	3	—	57	3	63	33	53	441
1951	1	7	6	27	34	93	213	380	—	—	20	2	22	24	71	498
1952	—	17	25	96	61	90	269	558	4	—	40	1	45	83	98	784

B. Bevoegdheid tot Advies (art. 6 en art. 7, par. 1)

JAREN	Adviezen verleend op grond van art. 6	Adviezen uitgebracht inzake geschillen voor vergoeding (art. 7, § 1)				
		Gunstig voor de aanvraag		Ongunstig voor de aanvraag	Totaal der adviezen uitgebracht op grond van art. 7 § 1	Totaal der geuite adviezen
		Geheel	Gedeel- telijk			
	1	2	3	4	5	6
1948	—	—	—	1	1	1
1949	38	1	1	16	18	56
1950	52	—	—	14	14	66
1951	24	1	1	25	(2)27	51
1952	28	1	—	14	15	43

- (1) Twee adviezen die gedeeltelijk gunstig waren, werden in bijkomende orde verleend ter gelegenheid van beroepen tot nietigverklaring die verworpen werden.
(2) Bovendien 13 advies-arresten in de arresten geteld.

C. Bevoegdheid betreffende Mijnzaken en Beroepsverenigingen (art. 7, par. 2, besluit van de Regent, 23 Augustus 1948)

JAREN	Mijnzaken		Zaken betreffende beroepsverenigingen	
	Binnen- gekomen	Ge- eindigd	Binnen- gekomen	Ge- eindigd
1948	1	—	113	4
1949	12	6	1.144	388
1950	12	10	948	1,154
1951	17	22	743	672
1952	12	4	615	643

